

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОГО
МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова
освіта»

К. О. Рушак

Керівник: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. філол. н.

_____ С. О. Доброскок

Рецензент: професор кафедри дошкільної та
початкової освіти, д. пед. н.

_____ Т. В. Зубцова

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«_____» _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Рушак Катерині Олександрівні

- 1. Тема роботи:** «Розвиток індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи»
керівник роботи Доброскок Світлана Олександрівна, доцент кафедри української літератури, к. філол. н.
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 23 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** на основі аналізу наукової, психолого-педагогічної літератури уточнити сутність індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи та обґрунтувати його зміст; розробити програму розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи, визначити етапи та педагогічні умови її успішної реалізації; експериментально перевірити теоретично обґрунтовану програму та етапи її реалізації в закладі вищої освіти (ЗНУ, освітньо-професійна програма 013 «Початкова освіта») та загальної середньої освіти (Запорізький багатoproфільний ліцей №99).
- 5. Перелік графічного матеріалу:** таблиць – 9; рисунків – 5 із результатами дослідження

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Доброскок С.О.	03.02.23 р.	03.02.23 р.
Розділ 1	Доброскок С.О.	15.04.23 р.	15.04.23 р.
Розділ 2	Доброскок С.О.	12.06.23 р.	12.06.23 р.
Висновки	Доброскок С.О.	18.09.23 р.	18.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	виконано

Студент _____ К. О. Рушак
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ С. О. Доброскок
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 70 с., 9 таблиць, 5 рисунки, 72 джерела.

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність реалізації програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладах вищої та загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – процес розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладі вищої та загальної середньої освіти.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення, аналіз та узагальнення наукової, психолого-педагогічної літератури; емпіричні – педагогічне спостереження, бесіди, вивчення продуктів діяльності студентів та вчителів-практиків, анкетування та тестування; педагогічний експеримент; математичні методи для статистичної обробки емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробленні та науковому обґрунтуванні програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в упровадженні програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у заклади вищої освіти та загальної середньої.

Галузь використання: заклади вищої, загальної середньої освіти.

УЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ,
ПРОФЕСІЙНЕ МОВЛЕННЯ, ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ МОВЛЕННЯ,
ПРОГРАМА РОЗВИТКУ

SUMMARY

Rushchak K. O. Development of the primary school teacher's individual style of professional speech

The qualifying work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (71 items) and two applications. The volume of the qualifying paper is 89 pages (with 70 pages of the main text). The work contains 14 tables and 3 figures.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally check the effectiveness of the development of a primary school teacher's individual style of professional speech in an institution of higher and general secondary education.

According to the purpose the following tasks are defined:

1. Find out the essence of the term primary school teacher's individual style of professional speech and substantiate its content based on the analysis of scientific, psychological and pedagogical literature.
2. Develop and theoretically substantiate a program of development of the primary school teacher's individual style of professional speech and define stages of its successful implementation.
3. Define pedagogical conditions of the implementation of the program of development of the primary school teacher's individual style of professional speech in an institution of higher and general secondary education.
4. Experimentally check the theoretically substantiated program and the stages of its implementation.

The object of the study is the process of development of the primary school teacher's individual style of professional speech.

The subject of the study is the program of development of the primary school teacher's individual style of professional speech in an institution of higher and general secondary education.

The first chapter «Experimental research on the development of the primary school teacher's individual style of professional speech» is devoted to diagnostics of the readiness of future primary school teachers and teachers-practitioners to master and develop an individual style of professional speech; implementation of the development program of the primary school teacher's individual style of professional speech in an institution of higher and general secondary education and its experimental check.

The study showed that the implemented program and the stages of its successful implementation contributed to the efficiency of the process of development of the primary school teacher's individual style of professional speech in an institution of higher and general secondary education.

Key words: primary school teacher, applicants for higher education, professional speech, individual style of speech, development program.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя початкової школи	13
1.1. Поняття «індивідуальний стиль мовлення» у системі лінгвориторичних теорій та практик.....	13
1.2. Індивідуальний стиль професійного мовлення вчителя та риторичний ідеал	21
1.3. Теоретичне обґрунтування програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.....	27
Розділ 2. Експериментальне дослідження з розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.....	35
2.1. Діагностика вихідних характеристик індивідуального стилю професійного мовлення сучасного фахівця початкової освіти	35
2.2. Реалізація програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя-початківця.....	49
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	65
Висновки.....	69
Список використаних джерел.....	71
Додатки	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процес гуманізації освіти висуває нові вимоги до особистості педагога, стилю його спілкування з усіма суб'єктами освітнього процесу: учнями, їхніми батьками, колегами й керівниками. Серед усіх проблем, пов'язаних з модернізацією системи освіти в Україні, найбільш складною виявилася перебудова позиції педагога від авторитарної, характерної для традиційної педагогіки тоталітарного суспільства, до позиції педагога-гуманіста, здатного сприймати мир дитинства як самоцінність, проявляти емпатію, повагу до вихованців, визнавати їхнє право на власну думку, самостійність суджень, право на помилку, що значною мірою впливає на продуктивність професійної комунікації, насамперед – на вироблення індивідуального стилю його мовлення.

Індивідуальний стиль професійного мовлення як невід'ємна риса майстерного оратора, талановитого лектора, вчителя-майстра завжди привертала увагу риторів, педагогів, методистів, а педагогічна риторика як одна із професійно орієнтованих риторик, основним завданням якої є навчання і розвиток навичок професійного мовлення, джерельною базою процесу його формування в закладах вищої та загальної середньої освіти.

Особливого значення індивідуальний стиль мовлення набуває в контексті педагогічної майстерності вчителя початкової школи, оскільки мовлення вчителя-початківця є зразком грамотного носія мови, потужним інструментом навчання рідної мови та літератури, який вимагає вдумливого на індивідуально-творчому рівні залучення здобувачів освіти до мовної культури суспільства, свідомого оволодіння мовою як засобом спілкування.

Виявлений сьогоднішнім дефіцит лінгвістично-комунікативної компетентності в основному виді діяльності педагога – спілкуванні, розуміння педагогічного процесу як завжди комунікативної взаємодії між дорослим і дитиною, вихователем і вихованцем, учителем і учнем, загострили інтерес до

психолінгвістичного та психолого-педагогічного феномену слова, що вимагає посилення гуманітарної складової як у його професійній підготовці в закладах вищої освіти, так і подальшого комунікативного самовдосконалення в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти з урахуванням законодавчого та нормативного підґрунтя їх функціонування (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; Стандарт вищої освіти України; Концепція «Нова українська школа» тощо) [45, 46, 58, 22].

У зв'язку з проблемою пошуку шляхів розвитку індивідуального стилю професійного мовлення освітянина в теорії та практиці закладів вищої освіти, його самовдосконалення в контексті освітнього процесу сучасних закладів загальної середньої освіти визначилися провідні перспективні напрямки наукових досліджень:

- психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості вчителя (В. Гриньова, В. Євдокимов, М. Євтух, І. Зязюн, С. Золотухіна, В. Лозова, О. Микитюк, І. Підласий, М. Подберезський, Л. Подимова, О. Попова, Г. Пономарьова, І. Прокопенко, С. Сисоєва, Г. Троцко, В. Шпак та інші);

- опис принципів, методів та прийомів організації навчально-виховного процесу мовленнєвої підготовки вчителя (А. Багмут, В. Беломорець, Є. Бикова, А. Богущ, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Давидюк, В. Іваненко, А. Капська, В. Корсаков, К. Крутій, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Михайловська, Є. Пасов, М. Пентилюк, Т. Потоцька, Г. Сагач, Е. Тарасов, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.);

- виявлення специфіки педагогіко-риторичних категорій «індивідуальний стиль мовлення» та «риторичний ідеал» як змістовно-цільових концептів, що визначають перспективи роботи з навчання мовленнєвій майстерності (Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Капська, Л. Мацько, О. Мацько, М. Пентилюк, Г. Сагач, Н. Тарасевич та ін).

Однак проблема навчання майбутнього вчителя педагогічній мовленнєвій майстерності не втратила своєї актуальності, а навпаки, набула нового статусу: навчання майбутнього фахівця у контексті розвитку його як комунікативної

особистості, розвитку його індивідуального риторичного потенціалу.

Цей концептуальний підхід потребує подальшої конкретної теоретичної та практичної розробки як у галузі уточнення самого поняття, так і в галузі методичних шляхів щодо розвитку індивідуального стилю професійного мовлення.

Отже, актуальність проблеми, а також відсутність фундаментальних досліджень визначили вибір теми кваліфікаційної роботи «Розвиток індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладі вищої та загальної середньої освіти.

Гіпотеза дослідження: ефективність навчання мовленнєвої майстерності майбутнього вчителя-початківця та вчителя-практика початкової школи підвищиться, якщо

- поряд із оволодінням нормами та жанровими моделями професійної мовленнєвої поведінки здійснюватиметься робота з розвитку індивідуального стилю професійного мовлення як невід'ємної якості творчої особистості вчителя;
- студенти отримають необхідну мовленнєву інформацію про індивідуальний стиль мовлення вчителя як індивідуальну манеру виконання жанрів педагогічного мовлення, в основі якої лежить вибір професійно значущих мовленнєвих засобів та прийомів педагогічного впливу (взаємодії);
- у ході навчання будуть виконані спеціальні комунікативно-мовленнєві вправи та риторичні завдання, що сприятимуть усвідомленню власної мовленнєвої індивідуальності та набуттю досвіду прояву індивідуального стилю у вирішенні навчальних завдань (зокрема, при створенні тексту пояснювального мовлення);
- у жанрі пояснювального мовлення вчителя початкової школи закономірно вживання засобів, що мають індивідуально-стильове забарвлення,

яскраво проявляється індивідуальний стиль мовлення у відборі засобів, що підвищують виразність мовлення (тропи, риторичні фігури, інтонація) .

Відповідно до мети та гіпотези дослідження визначені такі **завдання**:

1. На основі аналізу наукової, психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність поняття індивідуальний стиль професійного мовлення учителя початкової школи та обґрунтувати його зміст.

2. Розробити та теоретично обґрунтувати програму розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи та визначити етапи її успішної реалізації.

3. Визначити педагогічні умови реалізації програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладі вищої та загальної середньої освіти.

4. Експериментально перевірити теоретично обґрунтовану програму та етапи її реалізації.

Об'єкт дослідження – процес розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладі вищої та загальної середньої освіти.

У ході дослідження було зроблено припущення про те, що ефективність процесу розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладах вищої та загальної середньої освіти підвищиться, якщо в педагогічний процес закладів освіти буде впроваджено експериментальну програму та етапи її успішної реалізації (мотиваційно-підготовчий, змістовно-організаційний, оцінно-корекційний).

Для розв'язання визначених завдань і перевірки гіпотези використовувались такі методи дослідження: *теоретичні* – вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з метою визначення стану проблеми дослідження; вивчення й зіставлення освітніх концепцій, методик і технологій навчання для визначення шляхів вирішення

досліджуваної проблеми; *емпіричні* – педагогічне спостереження, усне та письмове опитування, бесіди, вивчення продуктів діяльності студентів, анкетування та тестування; педагогічне прогнозування, педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження; *математичні методи* для статистичної обробки емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробленні та науковому обґрунтуванні програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в упровадженні програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у заклади вищої освіти та загальної середньої.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, у системі післядипломної педагогічної освіти з метою формування й удосконалення готовності до розвитку індивідуального стилю професійного мовлення сучасного педагога-початківця. Окремі положення й результати експериментальної роботи доцільно використовувати під час написання курсових та кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Поняття «індивідуальний стиль мовлення» у системі лінгвориторичних теорій та практик

Сучасна риторика як теорія і практика ефективного спілкування в різних сферах комунікації дбайливо ставиться до риторичного минулого, знаходячи актуальними сьогодні багато риторичних ідей, категорій і понять, серед яких проблема визначення саме «індивідуального мовленнєвого стилю» розглядалася з часів античності, коли риторика була інструментом філософії і спочатку існувала в нерозривній з нею єдності: філософи намагалися прийти до пізнання істини за допомогою осмислення зв'язку слів і понять, і саме цей аналіз слів став початком формування мовної теорії та погляду на поняття «стиль» [1; 2].

У класичний період риторики, що характеризувався розумінням змісту та форми як єдиного цілого, виділяється кілька поглядів на явище стилю.

Для софістів (Горгія, Ісократ, Фрасимаха) була характерна пильна увага до стилю мови, тому що в ньому вони бачили один із способів переконання слухача. Так, Горгій, називаючи своєю метафізичною мовою риторику «майстром переконання», важливе місце відводить стилю промови як сукупності прийомів впливу [10].

У двадцяті роки нашого століття розпочинається пошук факторів, що визначають стиль, методи його опису, і як наслідок – дискусія з проблем стилю, що описується в сучасній лінгвістичній літературі як боротьба двох напрямів: суб'єкт-суб'єктного і суб'єктного (М. Бахтін) [28]. Суб'єкт-суб'єктний напрямок (О. Потебня) продовжує закладені вітчизняною риторикою традиції у розумінні стилю як способу вираження, властивого певному роду мовлення, що

залежить від мети та відчуває вплив особливості автора. На відміну від суб'єкт-об'єктного напрямку, що трактує стиль як замкнуту систему, сукупність певних та відтворюваних одиниць (Ф. де Соссюр), суб'єкт-суб'єктний підхід розглядав стиль як творчість і розумів його як процес, тобто розглядав у процесуальному аспекті з позиції того, хто говорить/пише, звертаючи переважну увагу на мету того, хто говорить, що забезпечує стилістичну єдність мови [35].

«Стиль – це людина» – було гаслом цього напрямку. Відповідно до їх стилістичної концепції, виділялося два способи мислення – поетичний і прозовий, мовленнєва діяльність диференціювалася на поетичну, прозову (наукову) і розмовно-практичну, тобто стилістична теорія була застосовна до будь-якої мови. У межах суб'єкт-суб'єктного підходу розроблялося універсальне поняття стилю, що враховує і функціональні, і індивідуальні аспекти [39].

Суб'єкт-об'єктний підхід розглядав стиль з позиції слухача, займався пошуком формальних показників стилю (І. Бодуен де Куртене, Б. Томашевський). Стиль як замкнута система ставився у залежність від причин соціологічного ряду, зокрема від певної іманентної структури твору. Індивідуальний стиль автора сприймався як сукупність індивідуальних поетичних прийомів.

На думку сучасних лінгвістів М. Пентилюк та І. Гайдаєнко, кожний текст – індивідуальне явище, що створюється окремим мовцем, з певною метою, у конкретній ситуації. До основних ознак тексту належить функційно-стильова орієнтація, що відзначається своєрідними стилістичними якостями, індивідуальністю автора, ідейним задумом тощо [39, с. 114].

У сучасній стилістиці в процесуальному аспекті схема стилю співвідноситься з риторичним каноном: інтенція (знаходження і винахід), диспозиція (композиція, або розташування), елокуція (словесне вираження), ораторія (запам'ятовування і проголошення) та відповідними етапами мовленнєвої діяльності – орієнтування, планування, реалізація і контроль [66; 69].

Отже, з визначенням риторики як дисципліни стає очевидним, що синтетичний підхід до стилю, основи якого було викладено ще у працях М. Бахтіна, являє собою риторичний підхід до аналізу та опису стилю. Він поєднує і лінгвістичне розуміння функціонального стилю як різновиду мовного оформлення мовлення, обумовленого сферою комунікації, і прагматичне розуміння як процесу мовного оформлення комунікативного наміру, і комунікативне як манери використання мови, і онтологічне як усвідомлення буттєвої основи прояву стилю.

Такий підхід виявляється методично ефективним, бо уможливорює опис стилю як поетапного процесу створення висловлювання, починаючи із задуму автора і закінчуючи відбором мовних та мовленнєвих засобів, що, у свою чергу, підказує найбільш ефективну методику навчання стилю з урахуванням усіх необхідних лінгвометодичних та психолого-педагогічних факторів [58], методику розвитку індивідуального стилю мовлення з урахуванням комплексу екстрастильових факторів, що детермінують прояв індивідуального у стилі.

Саме тому на думку Н. Янко та М. Паршукової, важливим аспектом лінгводидактичної підготовки студентів спеціальності 013 Початкова освіта – майбутніх учителів початкової школи – є забезпечення послідовної реалізації компетентнісного і функціонально-стилістичного підходів до вивчення мовних та мовленнєвих явищ, усвідомлення закономірностей їх добору та вживання в текстах різних типів, стилів і жанрів [60, с. 426], що є важливим для формування і розвитку їх індивідуального мовленнєвого стилю.

У свою чергу, стиль риторичний – спосіб викладу, організація мовлення, характерна для конкретного оратора [42, с. 197]. У сучасній риторичі більше уваги приділяють ораторському самовираженню, стилю індивідуальному, який відзначає одна чи кілька типових рис: наприклад, для одного промовця прикметною ознакою може бути чіткість та логічність викладу, для іншого – вишуканість мовлення, для третього – натхненність та пафос, або ж іронічність, гумор, ліризм тощо. Проте не кожен промовець має яскраво виражений

індивідуальний стиль, який може варіюватися як залежно від ораторської ситуації, так і від аудиторії [32, с. 123].

Із відродженням риторики стає можливим включити лінгвістичну інтерпретацію індивідуального стилю мовлення до глобальнішого, лінгвориторичного контексту в межах нової дисципліни – педагогічної лінгвориторики [52; 57; 59]. Педагогічна лінгвориторика розуміється як наука про виховання відносин, що виникають у процесі формування інтегральної лінгвориторичної компетенції мовленнєвої особистості вчителя з метою виховання, освіти та навчання в їх нерозривному зв'язку з самовихованням, самоосвітою та самонавчанням і спрямованих на її всебічний розвиток [64].

Лінгвориторична освіта як інноваційна педагогічна система є цілеспрямованим процесом становлення сильної мовної особистості демократичного типу, що володіє етичною відповідальністю, загальноосвітньою та професійною підготовкою й високою лінгвориторичною компетенцією. В основі концепції лінгвориторичної освіти лежить структура інтегральної лінгвориторичної компетенції, що реалізується на рівнях мовленнєвих операцій, тестових дій та комунікативної діяльності вчителя. Механізм реалізації лінгвориторичної компетенції вчителя визначається на підставі співвідношення частин класичної риторики (інвенція, диспозиція, елокуція, меморію, акцію) та етапів діяльності (орієнтування, планування, реалізація, контроль) у комунікативній площині, що впливає на розвиток лінгвориторичної складової індивідуального мовленнєвого стилю фахівця [65, с. 249].

Таким чином, розвиток індивідуального стилю мовлення уможливує розвиток як лінгвориторичної, так і комунікативної компетенції як факторів оволодіння комунікативним досвідом професійного характеру на творчому рівні. Дослідниця А. Курінна [26], визначаючи комунікативну компетенцію, вказує на важливість лінгвістичної і мовної компетенцій у процесі формування комунікативних умінь і навичок як педагога, так і здобувача освіти (рис. 1.1.1).

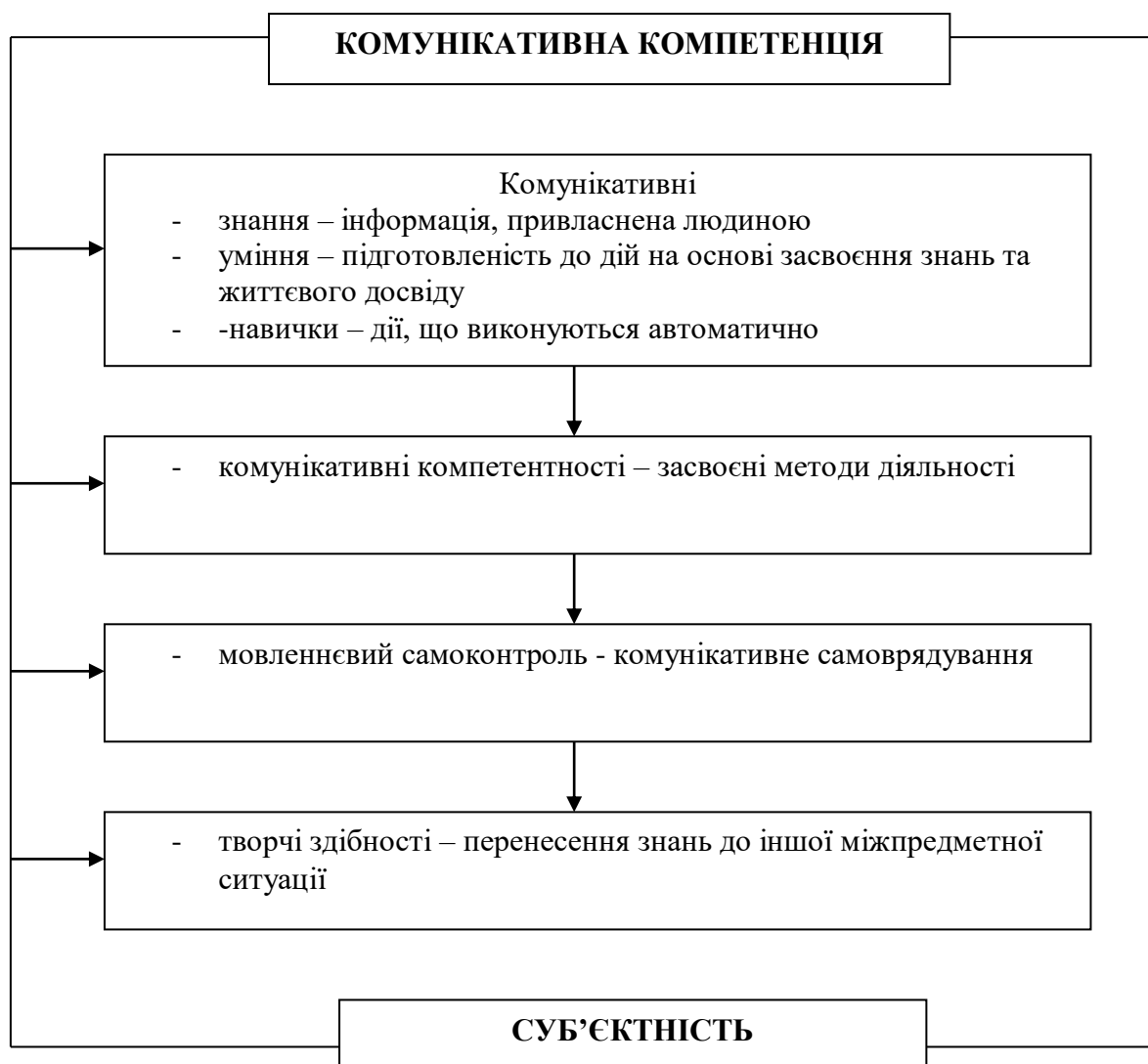


Рисунок 1.1.1. Комунікативна компетенція здобувачів освіти

Дослідження з проблем міжособистісних відносин, вербальних і невербальних засобів спілкування, процесів слухання і говоріння, віддзеркалення у висловлюванні позицій співрозмовників, емоційного настрою, прагматичної спрямованості, комунікативної моделі мовленнєвого акту довгий час мали роз'єднаний характер, що негативно впливало на розвиток індивідуального стилю мовлення [9, с. 32].

Про комунікативну культуру як стан готовності і здатності особистості до комунікативної діяльності заговорили лінгводидакти наприкінці 90-х років (Н. Голуб, С. Караман, Т. Ладиженська, М. Львов, Т. Мальковська, Г. Михайловська, М. Пентилюк, Є. Пассов, Н. Пашковська, В. Стативка тощо).

О. Корніяка в роботі «Мовленнєвий розвиток учнів із різною сформованістю комунікативної культури», аналізуючи особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів, указує на мовленнєву комунікацію як особливий різновид навчальної діяльності, під час якої формується комунікативна культура, і пропонує такі її складові:

- навчальні завдання, що лежать в основі оволодіння мовленням, без чого неможливе спілкування в соціумі;
- навчальні дії як уміння оформлювати висловлювання мовленнєвими засобами відповідно до задуму і комунікативної ситуації, що вимагає освоєння способів побудови і перебудови мовленнєвих варіантів;
- контроль над підбором та оцінкою відповідності висловлювання умовам спілкування [21].

Відповідно до такого розуміння мовленнєвої комунікації, комунікативна культура автором розглядається як:

- оптимальна сума знань;
- система комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок;
- морально-комунікативні установки на досягнення поставленої мети;
- емоційно-вольові особливості;
- все те, що визначає моральне обличчя особистості школяра та його реальне позитивне ставлення до пізнавально-комунікативної діяльності.

Психолог відзначає, що формування і виявлення комунікативної культури адекватно відображується в процесі становлення творчої особистості як школяра, так і вчителя, що є запорукою розвитку індивідуального мовленнєвого стилю останнього [21].

На думку дослідниці, самореалізація освітян передбачає їх налаштованість на самопізнання, самоактуалізацію і саморозвиток у професії. За цих обставин виникла необхідність у створенні осучасненої системи підготовки спеціалістів «нової хвилі», спроможних активно впроваджувати свої педагогічні здобутки та наукові розробки в навчальний процес і забезпечувати

шляхом власного повноцінного професійного самоздійснення їх соціальний ефект [20, с. 92].

Це підтверджує важливість формування творчої особистості вчителя в ході навчальної діяльності як в закладі вищої освіти, так і під час власної освітньої діяльності в закладі загальної середньої освіти в процесі створення текстів різних стилів і жанрів [21, с. 18].

Головне завдання вчителя-початківця полягає в тому, щоб співуправляти мовленнєвотворчістю учнів, що сприятиме виробленню його індивідуального мовленнєвого стилю й активізуватиме творчу діяльність учнів у процесі спілкування [19, с. 95].

У свою чергу, технологія спілкування передбачає три сторони свого прояву: комунікативну, інтерактивну та перцептивну: комунікативна сторона спілкування виявляється через дії особистості, свідомо орієнтовані на смислове їх сприйняття іншими людьми; інтерактивна сторона спілкування (інтерація означає взаємодію) є взаємодією людей один з одним у процесі міжособистісних відносин; перцептивна – сприйняття й розуміння опонента (рис.1.1.2), як і три сторони прояву індивідуального мовленнєвого стилю особистості мовця.



Рисунок 1.1.2. Складові елементи категорії спілкування [26]

Отже, у рамках визначення поняття «індивідуальний стиль мовлення» в підрозділі розглядалися лінгвістичні, риторичні, лінгвориторичні та лінгводидактичні погляди дослідників із різних галузей наукового пошуку (А. Багмут, В. Беломорець, А. Богуш, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Давидюк, В. Загоролнової, В. Іваненка, А. Капської, В. Корсакова, В. Мельничайка, Г. Михайловської, В. Ніщети, М. Нреб, Н. Панової, М. Пентилюк, Г. Сагач, О. Хорошківської тощо) з урахуванням лінгвориторичного процесу та важливої умови його продукування – розвиток діалогічного мислення та мовлення, що забезпечують ефективну професійну комунікацію фахівця-ритора на засадах методології неориторики, яка в межах лінгвосинергетичних досліджень змінює діалогічну структуру спілкування та обґрунтовує феномен діалогу риторичного [11; 23; 24; 25; 27; 30; 33;].

Лінгвориторичне ж навчання – процес безпосередньої передачі та прийому досвіду оптимальної мовленнєво-мисленнєвої діяльності поколінь у взаємодії вчителя-початківця та учнів. Лінгвориторична освіта – спеціально організована в суспільстві система необхідних для лінгвориторичного розвитку особистості умов, процес та результат вивчення, засвоєння та творчого застосування основ лінгвістичної та риторичної теорій з метою ефективною, гармонійно діалогізованою, етично відповідальною професійною мовленнєвою комунікації [30, с. 213].

Історико-риторичний, лінгвостилістичний та психолого-педагогічний аналіз прояву творчої індивідуальності в індивідуальному стилі підтвердив обов'язковість урахування індивідуально-особистісних факторів при навчанні мовленнєвої діяльності та оцінки висловлювань учителя; можливості організації роботи з розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя та його риторичного ідеалу, про що йдеться у наступному підрозділі.

1.2. Індивідуальний стиль професійного мовлення вчителя та риторичний ідеал

Мовна особистість – стрижневе системоутворююче поняття як сучасних фундаментальних, так і прикладних філологічних напрямів, передусім лінгводидактики та риторики. Інтерес до проблеми мовної особистості зріс у зв'язку з активізацією досліджень індивідуального стилю професійного мовлення в прагматиці, лінгводидактиці, психолінгвістиці та соціолінгвістиці, які поєднуються в педагогічній риторичній [39].

Педагогічна риторика використовує поняття мовної особистості вчителя, виділяючи в ньому як пріоритетні необхідні, відповідні професійно-мовленнєвим умінням рівні комунікативно-мовленнєвих здібностей особистості вчителя і систему мовленнєвих жанрів педагогічної промови, що обслуговують мовленнєву діяльність учителя [54; 55].

Сучасний учитель початкових класів, формуючи свою мовленнєву майстерність, повинен реалізовувати у власному мовленні культурологічні й естетичні функції мови, що вимагає глибокої лінгвістичної підготовки та містить професійні якості, природні дані оратора, набір необхідних і достатніх якостей особистості, навичок, знань і умінь [47].

Усе зазначене дозволяє уточнити сутність сформованості риторичної майстерності вчителя:

- активно використовувати в мовленні різноманітні мовленнєво-виражальні засоби;
- вдало вибирати тактики та стратегії залежно від ситуації спілкування;
- уміло використовувати жанрове багатство мови; володіти аудиторією;
- уміло та ефективно організовувати правильне спілкування в різних ситуаціях навчально-виховного процесу;
- аналізувати власні та чужі виступи;

- вчасно долати бар'єри у спілкуванні;
- майстерно виголошувати промови будь-якого виду;
- варіювати жестами та мімікою; формувати та вдосконалювати власний мовленнєвий імідж [40, с. 173].

Педагогічна риторика використовує поняття мовної особистості вчителя, виділяючи в ньому як пріоритетні необхідні, відповідні професійно-мовленнєвим умінням рівні комунікативно-мовленнєвих здібностей особистості вчителя і систему мовленнєвих жанрів педагогічної промови, що обслуговують мовленнєву діяльність учителя, тим самим, можна сказати скоріше поняттям комунікативна особистість [54; 55].

Сучасний учитель початкових класів, формуючи свою мовленнєву майстерність, повинен реалізовувати у власному мовленні культурологічні й естетичні функції мови, що вимагає глибокої лінгвістичної підготовки та містить професійні якості, природні дані оратора, набір необхідних і достатніх якостей особистості, навичок, знань і умінь [47].

Усе зазначене дозволяє уточнити сутність сформованості риторичної майстерності вчителя:

- активно використовувати в мовленні різноманітні мовленнєво-виражальні засоби;
- вдало вибирати тактики та стратегії залежно від ситуації спілкування;
- уміло використовувати жанрове багатство мови; володіти аудиторією;
- уміло та ефективно організовувати правильне спілкування в різних ситуаціях навчально-виховного процесу;
- аналізувати власні та чужі виступи;
- вчасно долати бар'єри у спілкуванні;
- майстерно виголошувати промови будь-якого виду;
- варіювати жестами та мімікою; формувати та вдосконалювати власний мовленнєвий імідж [40, с. 173].

Риторичний ідеал – взірць досконалого оратора, який володіє мистецтвом красномовства та всіма рисами, що потрібні для успішного публічного виступу [46, с. 256].

Для досягнення риторичного ідеалу промовцям рекомендують:

- сповідувати принципи, які визначають обраний ідеал;
- дотримуватися морального обов'язку стосовно слухачів;
- володіти високою освіченістю, риторичною культурою;
- працювати над виразним індивідуальним стилем мовлення;
- актуалізувати власну національну свідомість та громадянську відповідальність;
- дбати про зовнішній вигляд та імідж [46, с. 257].

Риторика на сучасному етапі оперує поняттям «мовна особистість» як рівневою структурою необхідних мовних здібностей особистості. Однак слід пам'ятати про особливості риторики як наукової дисципліни та про специфіку її як наукової галузі, для якої важливі не лише мовна здатність та мовна компетенція особистості, а й її комунікативно-мовленнєва компетенція та здатність, позначена у структурі як прагматичний рівень. Він, на жаль, не відбиває всього різномаття зав'язків особистості з навколишнім світом у процесі спілкування, тому дедалі частіше почали вживати поняття мовленнєва особистість, яке, з погляду, також вимагає уточнення використання його у категоріальному апараті риторики. Враховуючи спрямованість риторичних досліджень та специфіку дослідження риторикою процесу спілкування, слід визнати необхідність впровадження у науковий обіг поняття «комунікативна особистість» [13; 14; 17; 18].

Враховуючи той факт, що на розрізнення мовної особистості як безликої категорії та комунікативної (мовної) особистості як категорії, що виявляє себе в індивідуальному стилі вказують багато авторів, як робітник можна було б прийняти визначення наступного змісту:

Комунікативна особистість – риторична категорія, що відображає рівень комунікативної, риторичної, компетенції та комунікативних, риторичних,

здібностей особистості, що виявляють себе у мовній поведінці, у створенні мовного жанру, в індивідуальному стилі.

Таким чином, наявність/відсутність індивідуального стилю мовлення є параметром комунікативної особистості.

Комунікативна особистість виражає уявлення особистості про саму себе – про образ себе як людини, що спілкується. Неодмінними рівнями її є рівень уявлення себе в очах себе – яким я уявляюсь собі, уявлення себе в очах оточуючих – яким у спілкуванні з оточуючими бачать мене самі оточуючі, уявлення себе в ідеалі, до якого спрямована комунікативна особистість, якій хоче вона відповідати у уявленнях та оцінці, суспільно обумовлені (мовленнєвий ідеал) [10, с. 329].

Рівні комунікативної особистості:

Ціннісний – уявлення про мовленнєвий ідеал, прагнення до нього, ідеї, які несе (проповідує) особистість, спілкуючись з іншими.

Мотиваційний – домінуючий мотив у спілкуванні, що відображається в стратегії, що обирається, і тактиці спілкування. Мотиваційний рівень спрямовано збереження культурного спілкування, гармонізацію спілкування чи усунення, і навіть руйнація усталених норм спілкування тощо.

Прагматичний – рівень здібностей спілкування, що включає систему знань риторичного характеру [40; 41].

Становлення комунікативної особистості відбувається у активному мовленнєвому спілкуванні. Той, хто говорить живе у світі мовленнєвих жанрів, еталонів і норм мовленнєвої поведінки, сам є активним учасником спілкування, постійно продукує або сприймає мовленнєві жанри. Комунікативна особистість через свою індивідуальну спрямованість виділяє собі престижні дискурси, необхідні для формування свого внутрішнього кругозору, виділяє престижні типи мовленнєвої поведінки, обслуговуючі цю мовленнєву поведінку мовленнєвими жанрами, прагне включити в свій комунікативно-риторичний багаж [45].

Індивідуальний стиль мовлення – поняття, тісно пов'язане, як ми з'ясували, з поняттями «індивідуальність», «особистість». Для риторики важливим виявляється облік всього того, що розкриває особистість з погляду структури її комунікативно-мовленнєвих, риторичних здібностей та умінь.

Ідеальна (еталонна) комунікативна особистість, виховання якої входить у завдання риторичної підготовки майбутнього вчителя, протиставляється пересічній комунікативній особистості. У дослідженнях, присвячених типології комунікативних особистостей, комунікативна особистість вчителя належить до елітарного типу мовної культури, який відрізняється передусім комунікативною здатністю дбати про адресаті, вибирати адекватні співрозмовнику мовні засоби спілкування, вміло використовувати риторичні прийоми, що полегшують спілкування [9; 10; 46].

Серед численних груп цих комунікативних здібностей за всієї значимості кожної у розвиток індивідуального стилю мовлення, мабуть, найбільше значення мають:

- комунікативно-дидактичні – здатності передавати навчальний матеріал доступно, ясно, зрозуміло, розвивати пізнавальний інтерес учнів, використовуючи всілякі риторичні засоби навчального взаємодії;
- комунікативно-перцептивні – здатності розуміти внутрішній світ учнів у зовнішніх проявах та будувати своє спілкування з урахуванням внутрішнього стану співрозмовників, використовуючи риторичні знання про способи вираження внутрішнього стану людини в її вербальних і невербальних мовних засобах;
- комунікативно-експресивні – здатності до яскравої, нестандартною, оригінальною формою вираження думок та почуттів;
- комунікативно-прогностичні – здатності моделювати можливі варіанти мовленнєвого спілкування зі школярами, можливі способи вирішення різних комунікативно-мовленнєвих завдань;
- комунікативно-креативні – здатності до мовленнєвої творчості та фантазії;

- комунікативно-етичні – здатності до унормування мовленнєвого етикету, відповідальність учителя за мовленнєву поведінку [36; 49; 50; 51].

Категорія мовленнєвого ідеалу вчителя як змістовно-цільової концепт повинен знайти відображення у програмних матеріалах вузівської риторичну підготовку [9, с. 25].

Індивідуальна особливість комунікативної особистості проявляється у продуктах мовної діяльності – текстах: прийомах побудови тексту, виборі риторичних прийомів впливу, мовної структури, що відбивають індивідуальне бачення, стиль мислення, особливості сприйняття навколишнього світу, внутрішній світ особистості, комунікативні здібності, компетенцію [30, с. 213; 31, с. 172].

Особливої уваги з погляду індивідуального стилю вимагає такий жанр педагогічного мовлення, як пояснювальна мова. Цьому є чимало причин.

По-перше, в основі вміння створювати цей жанр лежить вміння пояснювати, важливе професійне вміння, за рівнем володіння яким можна будувати висновки про майстерність вчителя. Вміння пояснювати складається з комунікативно-мовленнєвих умінь просто, доступно, зрозуміло викладати навчальний матеріал, залучаючи для цієї мети різноманітні риторичні прийоми.

По-друге, навчально-науковий та науково-популярний підстилі наукового стилю мовлення, що становлять функціонально-стильову основу пояснювальної промови вчителя, мають великі можливості для прояву індивідуального стилю мовлення автора.

По-третє, прояв індивідуального стилю в процесі пояснення навчального матеріалу є запорукою успішного вирішення вчителем найважливішого професійного завдання – творчого підходу до навчання предмету [9; 10; 49].

На думку М. Бахтіна, чим краще володіння жанрами, тим вільніше, повніше і яскравіше розкриття в них індивідуальності (там, де це можливо і потрібно); гнучкіше і тонше відбиття неповторності ситуації спілкування [24].

Індивідуальний стиль мовленнєвої діяльності вчителя знаходиться у співвідношенні з педагогічною етикою. Морально-етичний аспект педагогічної

професії передбачає відповідальність учителя за мовленнєві дії. Синтез етичного та професійно-мовленнєвого почав органічно виділятися в категорію «мовленнєвий ідеал вчителя» [38, с. 215].

Таким чином, розвиток індивідуального стилю професійного мовлення як фактора оволодіння комунікативним досвідом професійного характеру на творчому рівні можливий за певних методичних умов:

- організації засвоєння професійно значущих мовленнєвих одиниць педагогічного впливу (взаємодії), що виявляють індивідуальний стиль мовлення вчителя;
- аналіз мовленнєвої поведінки вчителя щодо індивідуально-стильових елементів;
- дослідження педагогічного жанру з використанням професійно значущих засобів та прийомів, що виявляють індивідуальний стиль мовлення;
- самоаналіз та самооцінка комунікативного професійного досвіду.

1.3. Теоретичне обґрунтування програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи

Розроблена експериментальна програма включає мінімум теоретичних відомостей про розуміння індивідуального стилю в історії античної та вітчизняної риторики, роль індивідуального стилю в ораторській практиці, індивідуальний стиль мовлення як поняття сучасної лінгвостилістики, необхідні відомості про загальностильові та індивідуально-стильові риси мовленнєвої поведінки вчителя у жанрі пояснювальної промови.

У зв'язку з цим для розроблення методичного знаряддя експериментальної програми:

- вибирали професійно значущі мовленнєві прийоми, з одного боку, що забезпечують ефективність вирішення навчально-виховних завдань, що стоять перед учителем, з іншого, що виявляють його індивідуальний стиль [38];

- визначали комунікативно-мовленнєві вміння, формування яких стимулює індивідуальний стиль професійного мовлення [15; 16];

- відбирали оригінальні засоби навчання: аудіо- та відеоматеріали, що дають зразки мовленнєвої поведінки вчителя у навчально-мовленнєвій ситуації спілкування, що ілюструють індивідуально-стильові риси педагогічного мовлення і надають можливість для варіативної методики їх використання на різних етапах навчання [15; 16];

- характеризували основні засади їх використання, визначаючи та аналізуючи можливості включення аудіо- та відеоматеріалів для формування необхідних умінь самоаналізу та самокорекції, для організації індивідуальної та колективної форм діяльності, наводячи конкретні приклади їх використання у практиці експериментальної роботи [47; 70–72].

Обґрунтовано та цілеспрямовано відібрано текстовий дидактичний матеріал, що включає яскраві зразки прояву індивідуально-творчого початку в педагогічній діяльності, жанрах педагогічної промови.

У рамках програми створено та реалізовано систему завдань (аналітичних, аналітико-синтетичних, спеціальних риторичних завдань), які дозволили забезпечити створення позитивної мотивації у навчанні, готовність до пошуку форм прояву індивідуально-творчого характеру в мовленнєвій діяльності професійного спрямування; поетапне формування професійно-значимих умінь, необхідних для стимулювання розвитку індивідуального стилю професійного мовлення, динаміки вмінь самоаналізу і самокорекції індивідуальних мовленнєвих особливостей і здібностей.

Система конкретних завдань та питань, що супроводжувала кожен етап навчання в рамках експериментальної програми, дозволила перевірити ефективність використовуваних методів та прийомів навчання. Результати підсумкових контрольних питань та завдань показали, що досягнуто певних успіхів у оволодінні професійно значущими комунікативно-мовленнєвими вміннями, а саме:

-' спостерігається усвідомлення студентами суті та значущості індивідуального стилю мовлення вчителя,

- помітна динаміка у оволодінні мовленнєвими прийомами педагогічного впливу (взаємодії), що виявляють індивідуально-творчий початок,

- оволодіння професійно значущими комунікативними вміннями у сфері створення текстів пояснювального характеру [38; 48].

Про останнє говорить той факт, що в дослідженнях створення пояснювальних текстів збільшилася кількість риторичних прийомів, що розкривають індивідуальний стиль вчителя, намітилася тенденція до усвідомленого використання цих прийомів відповідно до своєї індивідуальності, спостерігається стійкий творчий підхід до досягнення навчальних цілей.

Програма експериментального навчання будувалася як загальна методична система, основою якої було покладено такі принципи:

- *принцип методичної доцільності*. Опора на принцип методичної доцільності реалізувалась у тому, що формування комунікативно-мовленнєвих умінь майбутнього вчителя здійснювалося з урахуванням завдань професійно-методичної діяльності [56];

- *принцип особистісно орієнтованої методичної практики*. Навчання комунікативно-мовленнєвим умінням професійного характеру, що забезпечують розвиток індивідуального стилю професійного мовлення, має будуватися з урахуванням індивідуально-особистісної зацікавленості та активності кожного [62].

Для створення атмосфери зацікавленості та активності необхідні такі методичні умови:

1) вихідне діагностування учнів щодо визначення рівня їх комунікативної компетентності і комунікативно-мовленнєвих умінь;

2) здійснення міжособистісних контактів із учнями через спеціально організовану методику відстеження результатів виконання ними спеціальних завдань;

3) варіативна розробка методики, що передбачає на рівні змісту – різний обсяг та способи подання навчального матеріалу, на рівні методичного забезпечення – різноманітність практичних методів та прийомів організації діяльності учнів;

4) створення під час навчання творчої атмосфери, що забезпечує сприятливі умови для адаптації особистості та розвитку індивідуально-творчої активності [53; 54];

- *принцип історизму*. Навчання професійно значимим комунікативно-мовленнєвим умінням має відбуватися в рамках історико-культурологічного освітнього контексту. Він диктує дотримання наступних напрямів методичних процесів:

1) включення в процесі навчання історичних відомостей про те чи інше явище, що вивчається;

2) доповнення обов'язкового мінімуму мовленнєвих знань відомостями, які забезпечують діахронічний аспект вивчення: показують причини появи досліджуваного явища, необхідність зміни у підходах до його трактування. Це дозволяє сформувати стійке та об'єктивне знання основ мовної теорії. Інформація історико-теоретичного характеру може бути включена не тільки у вигляді хрестоматійних текстів, що ілюструють те чи інше положення, а й у вигляді самостійно здобутої студентами під час виконання завдань з історико-культурологічними текстами. Такий підхід до вивчення історичних фактів дозволяє досягти не просто об'єктивованого знання, а й знання, перевіреного у власному мовленнєвому досвіді [1; 10; 40; 57].

- *принцип функціонально-стильової та індивідуально-стильової єдності*. Даний принцип передбачає такий підхід до аналізу представленого друкованого, аудіо- та відеоматеріалу, при якому йде постійне зіставлення обов'язкових функціонально-значущих елементів, що структурують професійну мовленнєву поведінку та професійні мовленнєві жанри, та індивідуальних форм втілення цих елементів у конкретній мовленнєвій поведінці та конкретному мовленнєвому жанрі. Такий підхід дозволяє в ході

риторичної підготовки студентів забезпечити як засвоєння мовленнєвого стандарту, так і актуалізувати способи індивідуально-творчої реалізації;

- *принцип єдності навчання та розвитку*. В програмі дослідного навчання представлені дидактичні матеріали, що ілюструють індивідуально-творчу природу педагогічної діяльності, та спеціальні методики, що забезпечують розвиток та вдосконалення індивідуальних риторичних здібностей учнів [61; 62].

До них слід віднести:

- особливі прийоми організації діалогових відносин: викладача та студентів, студентів між собою, що дозволяють досягти високої позитивної мотивації, розкритості та відкритості;

- спеціальні тестові та тренінгові завдання, спрямовані на діагностику комунікативно-мовленнєвих здібностей студентів, що стимулюють роботу з самовиховання та саморозвитку;

- систему аналітико-творчих та риторичних завдань, що вимагають реалізації індивідуально-творчого потенціалу у їх вирішенні [3; 5; 6; 37].

Експериментальна програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи та педагога-експериментатора передбачає роботу з текстами з урахуванням різних форм професійної комунікації (інтерактивні лекції, комунікативні тренінги, риторичні практикуми, коучингові сесії тощо) в процесі навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів «Початкова освіта» Запорізького національного університету та освітнього процесу Запорізького багатопрофільного ліцею №99 Запорізької міської ради Запорізької області (табл.1.3.1).

Важливою складовою експериментальної програми є розроблена модель формування риторичного ідеалу сучасного вчителя-початківця за концепцією Н. Голуб [9] як результату розвитку індивідуального стилю професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи (рисунок 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

**Програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення
майбутнього вчителя початкової школи та педагога-експериментатора**

Компоненти освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів «Початкова освіта»	Психолого-педагогічний зміст діяльності	Програмні компетентності та результати	Форми професійної комунікації в межах курсу «Основи педагогічної майстерності»	Педагогічні етапи
Українська мова професійного спрямування Педагогіка	Особливості та якості виконавчо-рухових процесів та проявів. Особливості та якості пізнавальних процесів. Особливості саморегуляції	Загальні компетентності (ЗК3, ЗК4, ЗК5, ЗК4, ЗК6, ЗК7, ЗК8)	Логіко-сміслова модель: тренінги, інтерактивні лекції, практичні заняття	Мотиваційний 1 курс
Технології навчання мовно-літературної галузі	Особливості змісту і динаміки емоційно-вольових процесів та емоційних особливостей індивідуальності	Загальні компетентності (ЗК3, ЗК4, ЗК5, ЗК4, ЗК6, ЗК7, ЗК8) Спеціальні компетентності (СК6, СК7, СК8)	Логіко-сміслова модель: тренінги, інтерактивні лекції, семінари, практикуми	Мотиваційно-підготовчий 1-2 курси
Риторична компетентність сучасного педагога	Якості, необхідні для професійної комунікації та психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу	Спеціальні компетентності (СК6, СК7, СК8) Результати навчання (РН3, РН4)	Логіко-сміслова модель: тренінги, інтерактивні лекції, семінари, практикуми, коучингові сесії	Змістовно-організаційний 2-3 курси
Інформаційна грамотність і мовленнєва культура вчителя НУШ	Особливості спрямованості особистості професіонала і система мотивів. Особливості творчої діяльності та креативності	Спеціальні компетентності (СК6, СК7, СК8, СК11, СК12, СК13) Результати навчання (РН3, РН4)	Логіко-сміслова модель: тренінги, інтерактивні лекції, семінари, практикуми, коучингові сесії, виробнича практика	Змістовно-організаційний 3-4 курси
Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога	Особливості відносин професіонала до оточення, до людей, до комунікативної діяльності, до себе. Особливості творчої діяльності та креативності	Загальні компетентності (ЗК3, ЗК4, ЗК5, ЗК4, ЗК6, ЗК7, ЗК8) Спеціальні компетентності (СК6, СК7, СК8, СК11, СК12, СК13) Результати навчання (РН3, РН4)	Логіко-сміслова модель: тренінги, інтерактивні лекції, семінари, практикуми, коучингові сесії, виробнича практика	Оцінно-корекційний 4 курс

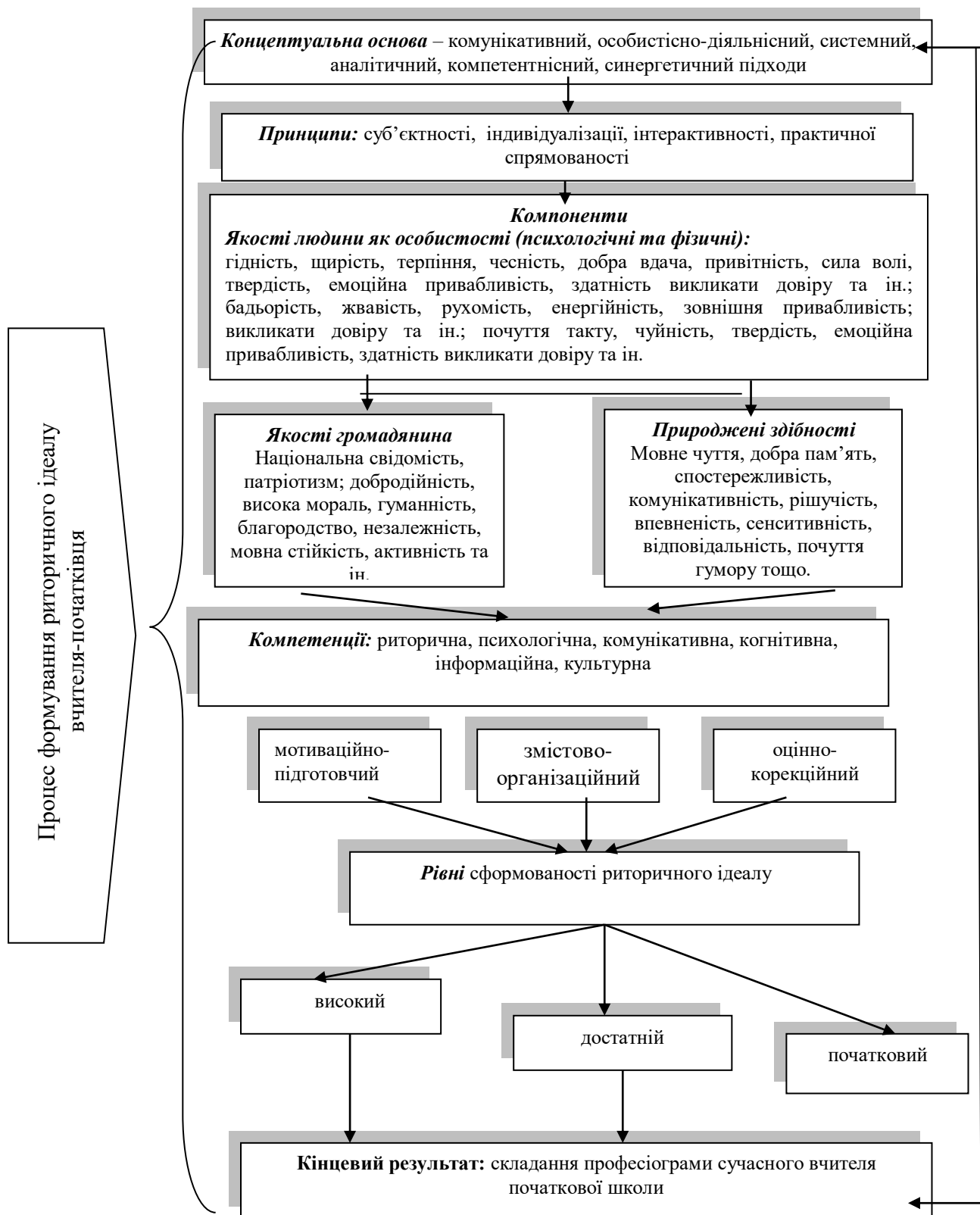


Рисунок 1.3.1. Модель формування риторичного ідеалу сучасного вчителя-початківця (за Н. Голуб) [9]

Згідно з метою дослідження були конкретизовані цілі, завдання, зміст кожного етапу реалізації експериментальної програми.

Мотиваційно-підготовчий етап передбачає динамічний розвиток мотиву досягнення успіху в професійній комунікації, формування позитивного ставлення до процесу розвитку індивідуального мовленнєвого стилю вчителя початкової школи.

Змістовно-організаційний етап спрямований на засвоєння студентами і педагогами-практиками систематизованих мовленнєвих знань і умінь щодо розвитку індивідуального стилю професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи та педагога-експериментатора.

Оцінно-корекційний етап забезпечує готовність майбутніх учителів до розвитку індивідуального стилю професійного мовлення та його удосконалення в подальшій педагогічній діяльності, що пов'язано з діями рефлексії, самоаналізу, самооцінки та корекції професійного мовлення і комунікативних якостей студентів.

Отже, теоретичне уточнення сутності поняття індивідуальний стиль та готовність майбутніх учителів початкових класів до його розвитку, розроблення програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи, визначення етапів її успішної реалізації створили передумови для впровадження експериментальної програми в освітній процес закладів вищої та загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Діагностика вихідних характеристик індивідуального стилю професійного мовлення сучасного фахівця початкової освіти

З метою перевірки гіпотези дослідження проведено педагогічний експеримент, у якому брали участь здобувачі вищої освіти Запорізького національного університету та вчителі початкової школи Запорізького багатoproфільного ліцею №99. Педагогічним дослідженням було охоплено 310 студентів, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка та 35 учителів-експериментаторів початкової школи. Експериментальну групу (ЕГ) склали 153 особи, контрольну групу (КГ) – 157 осіб. Реалізація програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення сучасного фахівця початкової освіти у педагогічній діяльності здійснювалася на I-IV курсах у процесі вивчення дисциплін («Загальна психологія», «Українська мова професійного спрямування», «Вступ до педагогічної професії», «Технології навчання мовно-літературної галузі», «Педагогіка», «Дитяча психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Дитяча література з методикою літературного читання», «Риторична компетентність сучасного педагога», «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога» тощо).

На констатувальному етапі здійснювався аналіз лінгводидактичної, психолого-педагогічної літератури, документації щодо визначення стану педагогічної підготовки студентів у закладах вищої освіти, уточнити її зміст.

Це дозволило виділити пріоритетність розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя початкової школи у фаховій підготовці та закладах загальної середньої освіти; сформувати предмет, об'єкт, завдання та гіпотезу дослідження; виявити й окреслити конкретні шляхи розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя початкової школи у педагогічній діяльності.

Разом з тим проводився аналіз змістової складової навчальних дисциплін ОПП 013 Початкова освіта бакалаврського рівня щодо їх можливостей у розвитку педагогічного поняття, вивчення ставлення студентів до досліджуваної проблеми. Одночасно було визначено й підготовлено структуру та зміст проведення експериментальної роботи: критерії, показники й методи діагностики вихідних характеристик індивідуального стилю професійного мовлення сучасного фахівця початкової освіти (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Критерії, показники й методи діагностики вихідних характеристик індивідуального стилю професійного мовлення сучасного фахівця початкової освіти

Критерії	Показники	Методи
1	2	3
Вимоги до якостей мовлення вчителя та вмінь, що забезпечують його ефективну мовленнєву поведінку	Чіткість вимови Володіння голосом Гарне знання предмету Правильність мовлення Емоційність мовлення Використання прийомів привернення уваги Володіння жестами та	Анкетування, бесіди, інтерв'ю, усне й письмове опитування

Продовження таблиці 2.1.1

1	2	3
	<p>мімікою</p> <p>Уміння творчо підходити до викладу навчального матеріалу</p> <p>Уміння змінювати стиль мовлення</p> <p>Доступність мовлення</p> <p>Використання образних засобів</p> <p>Гумор</p>	
<p>Виявлення індивідуального стилю професійного мовлення</p>	<p>Інтонація</p> <p>Жест</p> <p>Особливості вимови</p> <p>Міміка</p> <p>Подання навчального матеріалу</p> <p>Прийоми залучення уваги</p> <p>Засоби виділення Важливого</p> <p>Емоційні засоби</p> <p>Лексичні засоби</p> <p>Синтаксичні конструкції</p> <p>Манера спілкуватися із дітьми</p>	<p>Спостереження, проблемні запитання</p>

Закінчення таблиці 2.1.1

1	2	3
Якості ідеального мовлення вчителя (мовленнєвий ідеал учителя)	Правильність Емоційність Інтонаційна різноманітність Орієнтація на учнів Увага до своїх помилок Доступність Логічність Конкретність Цілеспрямованість Уміла жестикуляція Акцентування важливого	Спостереження, контрольні-діагностичні роботи, тренінги, коучингові сесії
Індивідуальні мовленнєві особливості	Особливості голосу Особливості інтонації: темп, гучність Особливості вимови (дикція) Характеристика комунікативних якостей мовлення: -правильність -образність -багатство -емоційність -доступність -стислість -гумор	Анкетування, оформлення портфоліо

У констатувальному зрізі брали участь як здобувачі вищої освіти ЗНУ, так і вчителі початкової школи Запорізького багатoproфільного ліцею №99. Учителям було запропоновано відповісти на запитання анкети:

- 1) Що Ви розумієте під індивідуальним стилем мовлення вчителя?
- 2) У чому він проявляється?
- 3) У чому полягають Ваші індивідуальні мовленнєві особливості?
- 4) Що, на Вашу думку, найголовніше в поясненні вчителя?
- 5) Які мовленнєві прийоми Ви використовуєте для пояснення?

Із 49 опитаних на перше запитання не відповіли 9% вчителів. Інші, розкриваючи своє розуміння терміну «індивідуальний стиль мовлення вчителя», продемонстрували, на відміну від студентів, глибоке розуміння сутності цього явища. Найбільша кількість визначень включає як опорне слово «стиль». 31% респондентів схильні визначати поняття «індивідуальний стиль мовлення вчителя» як «стиль, властивий окремому вчителю», який включає характерні для цього вчителя мовленнєві риси. Чимало вчителів розуміють «індивідуальний стиль мови вчителя» як «манеру» мовлення, спілкування, в якій проявляється індивідуальність педагога, як «особливості», що характеризують мову вчителя. Серед ключових слів у визначеннях вчителів виступають і такі, як «своєрідність», «комплекс методів», «вміння», «здібності».

Відзначаючи важливість індивідуального стилю мовлення для роботи, студенти намагалися висловити думку про те, від чого залежить індивідуальний стиль. Ця спроба помічена у трьох роботах, У них відзначається залежність індивідуального стилю мовлення від темпераменту, особистості вчителя.

Питання «У чому проявляється індивідуальний стиль мовлення вчителя?» викликав складнощі у 43% студентів. Інші 57% від загальної кількості опитаних, відповідаючи на це питання, чи перераховували мовні та мовленнєві засоби, помітне місце серед яких займали інтонація та різні інтонаційні засоби, жести, міміка, різні риторичні прийоми, лексичні засоби та синтаксичні конструкції. У полі прояву індивідуального стилю потрапили і способи подачі

навчального матеріалу, засоби виділення важливого, засоби привернення уваги учнів.

Отримані результати відображені в таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2

Самооцінка студентами виявлення індивідуального стилю професійного мовлення

№ п/п	Фактор	Середній бал
1	Інтенація	78,0
2	Жести	61,0
3	Особливості вимови	24,0
4	Міміка	21,0
5	Подання навчального матеріалу	18,0
6	Прийоми залучення уваги	16,0
7	Засоби виділення важливого	14,0
8	Емоційні засоби	12,0
9	Лексичні засоби	12,0
10	Синтаксичні конструкції	9,0
11	Манера спілкуватися із дітьми	6,0

На запитання «Яким Ви уявляєте собі мовленнєвий ідеал учителя?» ми отримали, як і передбачали, перелік якостей особистості вчителя та якостей мовлення вчителя, які потребує педагогічна професія та які, відповідно, студенти прагнуть виховувати у себе. Отримані результати представлені в таблиці 2.1.3.

Звертаючись до студентів із запитанням «В чому Ваші індивідуальні мовленнєві особливості?», ми переслідували насамперед ціль з'ясувати, наскільки студенти усвідомлюють свої індивідуальні мовленнєві особливості, чи мають вони вміння вільно висловити це знання. Студенти-початківці четвертого курсу брали участь у навчальній та виробничій педагогічній практиці, тому нам було цікаво простежити, як вони оцінюють ті чи інші особливості з погляду вимог до професійної мовленнєвої поведінки вчителя (табл. 2.1.4).

Таблиця 2.1.3

Самооцінка студентами комунікативних якостей ідеального мовлення вчителя

№ п/п	Характеристики	Середній бал
1	Правильність	72,0
2	Емоційність	60,0
3	Інтонаційна різноманітність	44,0
4	Орієнтація на учнів	28,0
5	Увага до своїх помилок	22,0
6	Доступність	20,0
7	Логічність	20,0
8	Конкретність	15,0
9	Цілеспрямованість	12,0
10	Уміла жестикуляція	11,0
11	Акцентування важливого	8,0

Таблиця 2.1.4

Самооцінка студентами індивідуальних мовленнєвих особливостей

№ п/п	Характеристики	Середній бал
1	Особливості голосу	15,0
2	Особливості інтонації:	
3	-темп	14,0
4	-гучність	5,0
5	Особливості вимови (дикція)	9,0
7	Характеристика комунікативних якостей мовлення:	
9	-правильність	11,0
10	-образність	11,0
11	-багатство	8,0
12	-емоційність	3,0
13	-доступність	3,0
14	-стилістичність	3,0
15	-гумор	3,0

Як було зазначено вище, більше половини опитаних не зробили спроби дати визначення поняттю «індивідуальний стиль мовлення вчителя», а перерахували вимоги, яким, на їхню думку, має відповідати мовленнєва поведінку педагога.

Проаналізувавши цей перелік, ми дійшли висновку, що головною вимогою є чіткість вимови. Цю якість мови як найважливішу відзначили 84% студентів. Серед перерахованих якостей мовлення вчителя також чільне місце належить правильності, доступності, емоційності. А серед умінь педагога, здатних забезпечити вияв цих якостей, студенти-початківці називали вміння володіти голосом, жестами та мімікою, вміння урізноманітнити інтонацію, вміння використовувати образні засоби мовлення, різні прийоми для привернення уваги, гумор тощо.

Отримані результати відбито у таблиці 2.1.5.

Таблиця 2.1.5

Вимоги до якостей мовлення вчителя та вмінь, що забезпечують його ефективну мовленнєву поведінку

№	Характеристики	вибір студентів, %
1	Чіткість вимови	84,0
2	Володіння голосом	36,0
3	Гарне знання предмету	35,0
4	Правильність мовлення	24,0
5	Емоційність мовлення	21,0
6	Використання прийомів привернення уваг	18,0
7	Володіння мімікою та жестами	12,0
8	Уміння творчо підходити до викладу навчального матеріалу	12,0
9	Уміння змінювати стиль мовлення	9,0
10	Доступність мовлення	9,0
11	Використання образних засобів	8,0
12	Гумор	6,0

На підставі анкетування та спостережень було проведено діагностику рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення, отримані за її результатами показники подано у таблиці 2.1.6.

Таблиця 2.1.6

Картка діагностики рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення

№ з.п	Параметри оцінювання	РІВНІ							
		Достатній		Середній		Задовільний		Низький	
		ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)
1	Вимоги до якостей мовлення вчителя та вмінь, що забезпечують його ефективну мовленнєву поведінку	28	20	27	13	35	35	10	32
2	Виявлення респондентами індивідуального стилю професійного мовлення	31	22	27	18	31	31	11	29
3	Якості ідеального мовлення вчителя (мовленнєвий ідеал учителя)	25	19	24	1	38	31	13	35
4	Індивідуальні мовленнєві особливості	22	13	28	19	38	31	12	37

Примітка. Достатній рівень (Д): 100–90 балів. Середній рівень (С): 89–75 балів. Задовільний рівень (З): 74–35 балів. Низький рівень (Н): 34–1 балів.

Показники рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення (констатувальний етап експерименту) проілюстровано на рисунку 2.1.1.

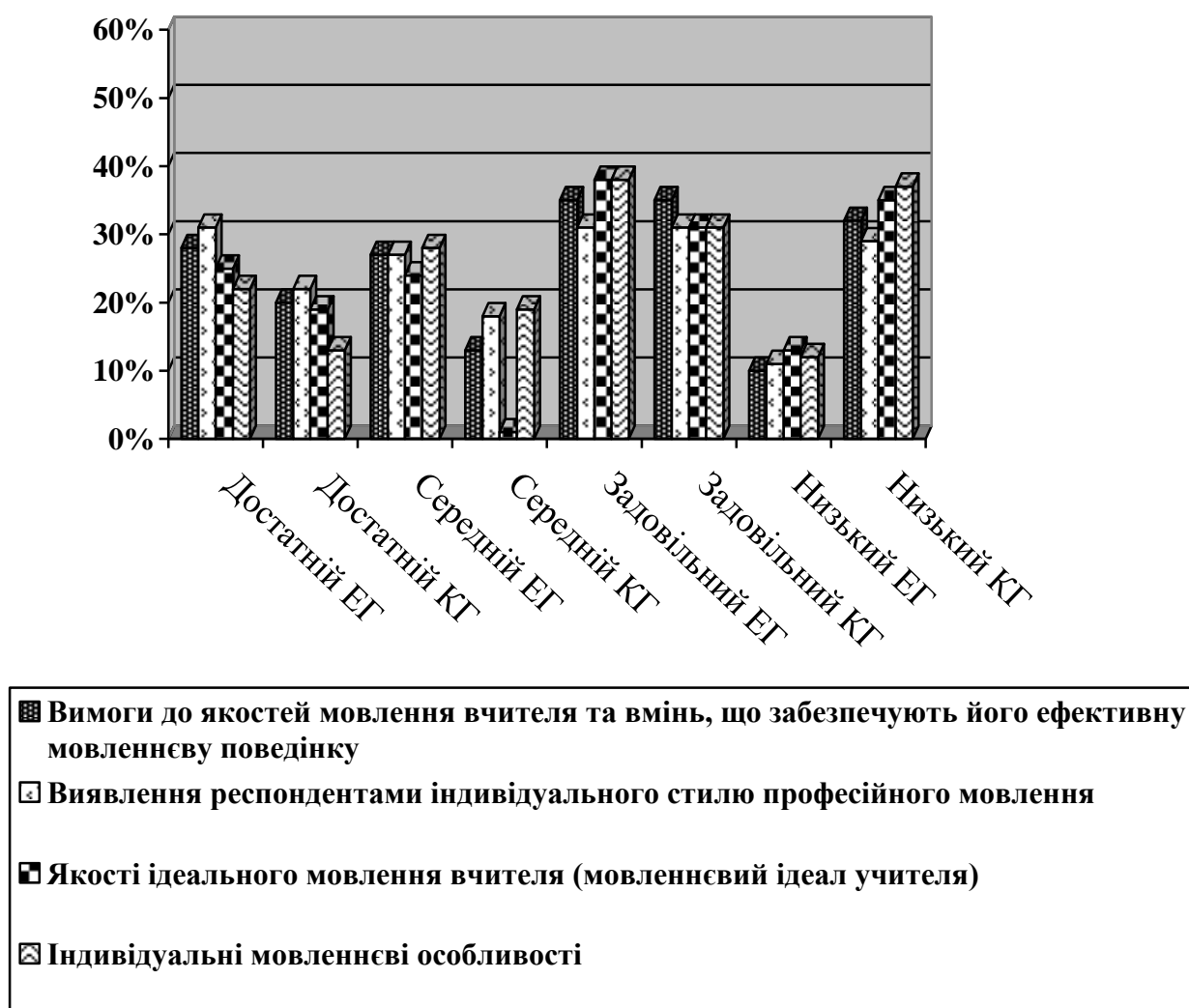


Рисунок 2.1.1. Показники рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення (констатувальний етап експерименту)

Отже, діагностика рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх

професійного мовлення довели, що приблизно третина студентів звертають увагу на важливість для вчителя індивідуального стилю професійного мовлення.

Важливим є те, що діагностика проводилась для майбутніх учителів під час освітнього процесу в межах навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» ОПП 013 Початкова освіта ЗНУ (4 курс, бакалаврський рівень), а для вчителів-експериментаторів у межах комунікативного тренінгу «Шляхи взаємодії педагогів з батьківською спільнотою» (Додаток Б) та спецкурсу «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» (Додаток В) у контексті науково-дослідної роботи методичного об'єднання вчителів початкової школи Запорізького багатoproфільного ліцею №99.

Як аргументи висувалися такі, як творчий характер роботи педагога, необхідність для вчителя бути яскравою індивідуальністю, необхідність приміряти до себе все накопичене методикою. Зустрічалися й роботи (близько п'ятої частини опитаних), у яких вказувалося на не обов'язковість пошуку свого індивідуального стилю мовлення.

Наведемо приклади найбільш повних і глибоких роздумів щодо проблеми важливості індивідуального стилю мовлення в професійній діяльності вчителя початкової школи:

«Я думаю, що вчителю не обов'язково мати свій стиль мовлення, особливо вчителю початкових класів. Краще, якщо вчитель буде постійно змінювати стиль мовлення. З іншого боку, кожна людина індивідуальна, і той самий стиль мовлення звучатиме в усіх по-різному» (М.О.).

«Вчитель – професія творча і, як будь-яка творча професія, вимагає наявності свого суб'єктивного бачення, суджень, поведінки, ставлення до чогось. Учитель – творець. І в свою роботу завжди має вносити щось нове, навіть працюючи на базі того матеріалу, тих методів, які вже добре відпрацьовані. Найважливіше у професії вчителя – дар пояснювати. А цього не можна домогтися, якщо не мати індивідуальний стиль мовлення. Не можна щось пояснювати чужими словами. Потрібно намагатися виробити свій стиль

спілкування, пояснення, показати себе з кращого боку та зуміти реалізувати свої можливості» (В.П.).

«Я вважаю, що кожному вчителю потрібен індивідуальний стиль мовлення, оскільки це професія творча. Педагог не повинен використовувати шаблонів. Якщо для одного вчителя прийнятний один стиль мовлення, то це не означає, що він добрий для іншого педагога» (Л.С.).

«Я думаю, що вчителю просто необхідний індивідуальний стиль мовлення, хоча б для того, щоб мовлення його у спілкуванні з дітьми не було б безбарвним, щоб він умів його урізноманітнити та оживити, інакше дітям і оточуючим буде спілкуватися нецікаво. Крім того, індивідуальний стиль мовлення дозволяє відобразити особистість самого вчителя та зробити вплив у педагогічному спілкуванні більш ефективним» (О.Л.).

«Може бути індивідуальний стиль мовлення не дуже хорошим, тому, я думаю, треба прагнути вдосконалювати своє мовлення. Наближати його до ідеального Але, з іншого боку, якщо всі будуть однаково вчити, це цікаво» (М.Д.).

«Кожна людина – індивідуальність, особистість. Кожен має свій характер, смак, має свої погляди. Внаслідок цього у кожної людини свій стиль спілкування. В однакових умовах люди по-різному реагують на події, мають різні точки зору на ту ж саму проблему. Необхідно дбати про індивідуальний стиль мови, працювати над своєю мовою, виправляти помилки. Завдяки цій роботі, людина навчиться вільно і легко спілкуватися, впливати на аудиторію, бути природним та впевненим у собі. Завдяки виробленню індивідуального стилю мовлення людина залишається самою собою, а не надягає чужі «маски» залежно від ситуації спілкування» (Д. Л.).

«Я вважаю, що у кожної людини має бути свій стиль мови, якому треба дбати, відточувати і вдосконалювати його, тому що від того, наскільки людина здатна переконувати, залежить багато в житті. Ось чому кожному вчителю просто необхідно сформувати свій індивідуальний стиль мовлення, тобто, вчитель повинен не просто переконувати та захоплювати, але і вміти вдягати в

яскраву, дохідливу форму навчальний матеріал, м'яким витонченим голосом» (Е.Н.).

Загалом студенти та вчителі-практики готові до оволодіння поняттям «індивідуальний стиль мовлення вчителя» як теоретичної основою для розвитку індивідуальних мовленнєвих здібностей та умінь, пошуку свого індивідуального стилю професійного мовлення. Більшість студентів запропонували цілком адекватне розуміння цього терміну як манери мовлення вчителя, сукупності стильових прийомів, що використовуються вчителем. У той же ж час спостерігається змішання ключових слів, що лежать в основі визначення – студенти змішують поняття індивідуального мовленнєвого стилю та мовленнєвого вміння (здібності).

Отже, з цього випливає, що у ході дослідного навчання необхідно звернути увагу на повне, детальне визначення поняття. Аналіз відповідей на друге питання анкети показує, що респонденти загалом репрезентують те мовленнєве поле (засоби в мовленні вчителя), яке здатне виявити індивідуальність педагога. Слід зазначити, що у відповідях на це запитання вчителі-експериментатори віддали більше переваги, ніж студенти, таким засобам прояву мовленнєвої особистості, як прийоми пояснення. Це можна пояснити великим професійним досвідом учителів, які більше обізнані щодо найбільш значимих у професійній сфері мовленнєвих засобів та індивідуальних рис педагогічного мовлення. Загалом це підтверджує попередньо сформульоване поняття мовленнєвого поля як прояву індивідуального стилю педагога і диктує певний зміст методики, що розробляє розвиток індивідуального стилю професійного мовлення. У зміст експериментального навчання необхідно включити інтонаційний компонент, як впливовий прийом привернення уваги та популяризації.

Аналіз уявлень студентів про мовленнєвий ідеал вчителя показує, що загалом перераховані студентами вимоги відповідають традиційним, закріпленим у свідомості та відображених у педагогіко-риторичних працях характеристик ідеального вчителя-оратора [10; 11; 68; 69]. Однак не завжди

спостерігається відповідна ієрархія характеристик та недостатньо обґрунтований показник виділення необхідних мовленнєвих характеристик зразкового вчителя. Примітним є зіставлення даних анкет, проведених серед першокурсників та старшокурсників. Різниця обумовлена впливом знань та умінь професійного характеру, які набувають у процесі навчання, що накладає відбиток на сприйняття професії загалом та на самооцінку.

Дані анкети переконали нас у необхідності поєднання того змісту та тих форм роботи, які дають уявлення не тільки про індивідуальне в стилі мовлення вчителя, а й неодмінно про його мовленнєвий ідеал. Це забезпечить створення професійно-етичних установок (свого роду зона визначеності), необхідних для розвитку індивідуального стилю мовлення. Аналіз відповідей на запитання «У чому полягають Ваші індивідуальні мовленнєві особливості?» продемонстрував невисокий рівень володіння студентами вмінням давати повний, детальний мовленнєвий автопортрет. На відміну від студентів учителя з більш професійних позицій підходять до характеристики індивідуальних мовленнєвих особливостей, враховуючи функціонально-значущі особливості педагогічного мовлення, відштовхуючись від тих дидактико-виховних завдань, які вчителю необхідно вирішувати, користуючись мовою як інструментом.

Аналіз відповідей учителів на запитання «Що, на вашу думку, головне в поясненні?» і «Які мовленнєві прийоми Ви використовуєте для пояснення?» показав, що для вчителів головне – це зацікавити учнів, донести навчальний матеріал, тобто зробити доступним. З прийомів найбільшою популярністю користуються варіювання інтонації, прийоми порівняння, проблемні питання та ін. Це вплинуло на вибір змісту експериментального навчання, а саме зміцнило нас у думці про необхідність вести роботу з розвитку індивідуального стилю мовлення з опорою на розуміння стилю як процесу породження мовлення від задуму до створення (виконання) пояснювальної промови вчителя як жанру педагогічного мовлення, в якому переплітаються функціонально-значущі мовленнєві засоби та індивідуально-стильові риси.

2.2. Реалізація програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя-початківця

Завданням формувального етапу педагогічного експерименту була перевірка ефективності програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя-початківця та етапів її реалізації.

Формувальний етап експерименту проходив у три етапи: мотиваційно-підготовчий, змістовно-організаційний, оцінно-корекційний. Згідно з метою дослідження були конкретизовані цілі, завдання, зміст кожного етапу. Перший, мотиваційно-підготовчий етап передбачав розвиток мотиву досягнення успіху в педагогічній діяльності, формування позитивного ставлення до процесу розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя-початківця; змістовно-організаційний етап сприяв засвоєнню студентами та вчителями-експериментаторами системи знань і умінь, необхідних для розвитку професійної комунікації; оцінно-корекційний етап забезпечував урахування фахових та індивідуальних особливостей мовлення майбутніх учителів початкової школи та вчителів-експериментаторів щодо розвитку його індивідуального стилю.

Реалізація експериментальної програми проходила в межах навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» (табл. 2.2.1) та включала взаємопов'язані складові: *педагогічні цілі*, на які орієнтується вчитель у своїй педагогічній діяльності та професійному мовленні; *зміст навчання* (добір і структурування науково-методичного матеріалу), який спрямований на розвиток індивідуального стилю професійного мовлення учителя-початківця в педагогічній діяльності; *вибір форм, методів і засобів організації процесу підготовки студентів* – майбутніх учителів початкових класів, до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення в освітньому процесі закладів вищої та загальної; *розробку навчально-методичного комплексу* для викладачів і студентів.

Таблиця 2.2.1

Реалізація експериментальної програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення учителя початкової школи в межах навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності»

№ ЗМ	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання**
1	2	3	4
Модуль 1. Майстерність управління собою в педагогічній взаємодії			
1	<p>Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю</p>	<p>Питання для підготовки: характеристика методів наукового дослідження педагогічної майстерності: теоретичних та емпіричних (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, абстрагування, конкретизація, моделювання; педагогічне спостереження, опитування, експертна оцінка, тестування) Емпіричні методи: педагогічне спостереження, опитування, експертна оцінка, тестування. Педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний). Поняття педагогічної діяльності. Змістова характеристика основних компонентів професійної діяльності: мета діяльності, суб'єкт, об'єкт діяльності, засоби діяльності; результати діяльності (рівень сформованості необхідних рис та якостей особистості)</p>	<p><i>3 бали</i> отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС.</p> <p><i>2 бали</i> отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми.</p> <p><i>1 бал</i> отримує студент, який під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС.</p> <p><i>0 балів</i> отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість</p>

1	2	3	4
	<p>Практичне завдання:</p> <p>Психолінгвістичний аналіз тексту:</p> <p>наукова публікація з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення:</p> <p>1. Вибрати наукову публікацію із журналів «Psycholinguistics. Психолінгвістика» за запропонованим списком:</p> <p>Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 26(1). 408 с.</p> <p>Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 26(2). 378 с.</p> <p>Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2021. Вип. 29(1). 214 с.</p> <p>2. Зробити психолінгвістичний аналіз тексту наукової публікації проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга з</p>	<p>повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу</p>
	<p>Психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю: технологія комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p>Зробити психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав всі практичні завдання, виявив творчий підхід до їх виконання.</p> <p>2 бали отримує студент, який виконав практичні завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно.</p>
	<p>Психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією чек-листа</p>	<p>Зробити психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією чек-листа</p>	<p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав практичні</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	
			завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу
Усього за ЗМ 1 контрольних заходів			
Модуль 2. Педагогічна майстерність та її елементи			
2	<p>Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю</p>	<p>Питання для підготовки: структура педагогічної майстерності; елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічна техніка, педагогічний такт, педагогічна творчість (креативність), мовна культура; професійно важливі якості педагога; поняття педагогічної техніки та її види: зовнішня та внутрішня; невербальні/вербальні засоби комунікації</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС.</p> <p>2 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми.</p> <p>1 бал отримує студент, який під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість</p>

1	2	3	4
	<p>Практичне завдання: Психолінгвістичний аналіз тексту: наукова публікація з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейнберга</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення: Вибрати наукову публікацію із журналів «Psycholinguistics. Психолінгвістика» за запропонованим списком: Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 25(1). 444 с. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2020. Вип. 27(1). 352 с. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2020. Вип. 28(1). 288 с. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2021. Вип. 29(1). 214 с. Зробити психолінгвістичний аналіз тексту наукової публікації з проблем змістового модулю за багатовимірною дидактичною технологією Штейн Берга</p>	<p>повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу</p> <p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>
	Психолінгвістичний аналіз тексту з проблем	Зробити психолінгвістичний аналіз тексту з проблем	

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
	змістового модулю: технологія комплексного комунікативно-слово центричного аналізу тексту (за А. Курінною)	змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-слово центричного аналізу тексту (за А. Курінною)	
	Психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією чек-листа	Зробити психолінгвістичний аналіз тексту з проблем змістового модулю за технологією чек-листа	
Модуль 3. Педагогічна культура освітянина			
3	Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю	Питання для підготовки: структура педагогічних здібностей: перцептивні, організаторські, комунікативні, дидактичні, сугестивні, конструктивні, академічні, експресивні; педагогічна культура; педагогічний такт та його складові; поняття та структура педагогічного спілкування; стилі педагогічного спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний); сутність і класифікація педагогічних технологій: технології педагогічної підтримки, технології педагогічної творчості; креативні мистецько-педагогічні технології, технології розвитку творчої індивідуальності педагога; технологія професійного саморозвитку педагога	3 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС. 2 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми. 1 бал отримує студент, який під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС. 0 балів отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
			проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу
	Практичне завдання: Публічний виступ з теми «Моя професія – мій мегаресурс»	Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа	3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.
	Контрольний перегляд текстів публічних виступів, аналіз чи самоаналіз виступу за схемою	Підготовка колоди карток «Логопед» Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю за схемою оцінки ораторського виступу	2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.
	Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)	Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)	1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу. 0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття.
Модуль 4. Майстерність публічного виступу			
4	Теоретичне завдання: тестування	Питання для підготовки: алгоритм публічного виступу; підготовка до виступу; психологічні аспекти ораторської майстерності; ораторська майстерність та техніки доповідача; типи ораторів; невербальні характеристики та манери оратора;	За кожен правильну відповідь студент отримує 2 бали

1	2	3	4
		<p>особливості аудиторії та саморегуляція доповідача; педагогічний конфлікт та його структура; стилі поведінки у конфліктній ситуації; педагогічні тактики та стратегії вирішення конфліктних ситуацій; методи залагодження конфліктних ситуацій у педагогічній взаємодії; сутність і ознаки педагогічної творчості; етапи, динаміка й умови педагогічної творчості; якості творчої особистості педагога; формування і розвиток творчої особистості педагога</p>	
	<p>Практичне завдання: Публічний виступ із проблем змістового модулю</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p>
	<p>Риторичний аналіз найкращих публічних виступів</p>	<p>Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю за схемою оцінки ораторського виступу</p>	<p>2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p>
	<p>Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)</p>	<p>Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу. 0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
5	<p>Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю</p>	<p>Питання для підготовки: загальна характеристика комунікативних якостей мовлення; комунікативні якості мовлення корекційного педагога; тональність педагогічного спілкування; мовленнєва культура як складова професійної майстерності педагога; комунікативні якості мовлення та їх зв'язок із емоційністю й стилями мовлення педагога-ритора; значення мелодики мовлення для вираження змісту фрази та естетики педагогічної взаємодії; педагогічний такт як стратегія поведінки у спілкуванні</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС.</p> <p>2 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми.</p> <p>1 бал отримує студент, який під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу</p>
	<p>Практичне завдання: Публічний виступ із проблем змістового модулю</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
	<p>Контрольний перегляд текстів публічних виступів, аналіз чи самоаналіз виступу за схемою</p> <p>Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)</p>	<p>Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю за схемою оцінки ораторського виступу</p> <p>Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p>навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>
6	<p>Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю</p>	<p>Питання для підготовки: характеристика елементів техніки мовлення; основні якості педагогічного голосу; орфоепічна правильність мовлення; вдосконалення та розвиток професійного для логопедів мовленнєвого слуху; робота над голосом, прийоми вдосконалення дикції та дихального апарату; характеристика тренування мовленнєвого апарату</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС.</p> <p>2 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми.</p> <p>1 бал отримує студент, який</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
			<p>під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС.</p> <p><i>0 балів</i> отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу</p>
	<p>Практичне завдання: Публічний виступ із проблем змістового модулю</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа</p>	<p><i>3 бали</i> отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p>
	<p>Контрольний перегляд текстів публічних виступів, аналіз чи самоаналіз виступу за схемою</p>	<p>Зробити риторичний аналіз тексту найкращих публічних виступів із проблем змістового модулю за схемою оцінки ораторського виступу</p>	<p><i>2 бали</i> отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p>
	<p>Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)</p>	<p>Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p><i>1 бал</i> отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p><i>0 балів</i> отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
7	<p>Теоретичне завдання: експрес-контроль за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю</p>	<p>Питання для підготовки: професіограма корекційного педагога, умови формування культури й техніки мовлення та підвищення рівня мовленнєвої майстерності педагога-ритора; поведінка педагога відповідно до норм педагогічної етики, поняття індивідуального стилю педагога; базові компоненти мовленнєвої майстерності педагога, гуманізація та гуманітаризація педагогічної взаємодії; проблеми сучасної мовленнєвої культури та професійної комунікації, теорії міжособистісної взаємодії, механізм взаємодії як організації професійної діяльності</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему (далі: СЛС) засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю: представив на схемі всі основні питання та поняття теми; правильно виявив логічні зв'язки між елементами схеми; додержувався принципів ергодизайну СЛС.</p> <p>2 бали отримує студент, який самостійно розробив структурно-логічну схему засвоєння теоретичного матеріалу з проблем змістового модулю, але представив на схемі не всі питання та поняття теми; частково виявив логічні зв'язки між елементами схеми.</p> <p>1 бал отримує студент, який під час розробки СЛС не повною мірою використав теоретичний матеріал з проблем змістового модулю без урахування специфіки складання СЛС.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання експрес-контролю за шаблоном багатовимірної дидактичної технології Штейнберга з проблем змістового модулю. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання завдання, але не пізніше наступного поточного контрольного заходу</p>
	<p>Практичне завдання: Публічний виступ із теми «Улюблена робота як ресурс»</p>	<p>Вимоги до виконання та оформлення: Підготовка тексту публічного виступу на 2 хвилини за технологією чек-листа</p>	<p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення;</p>

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4
	<p>Контрольний перегляд текстів публічних виступів, аналіз чи самоаналіз виступу за схемою</p> <p>Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних практик опонентів (за вибором)</p>	<p>Підготовка колоди карток «Мій мегаресурс» (методичні рекомендації щодо технологій МАК</p> <p>Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)</p>	<p>під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>
Усього за ЗМ 7 контрольних заходів			
8	<p>Теоретичне завдання: тестування</p> <p>Підготовка до комунікативного тренінгу «Бізнес-рецепти продуктивного науково-педагогічного спілкування»</p> <p>Укладання анотацій до власних публічних виступів та риторичних</p>	<p>Питання для підготовки: професійний імідж фахівця: суть, функції, структура; професійний імідж педагога; мистецтво створення персонального іміджу корекційного педагога; корпоративна культура як унікальна загальна психологія організації продуктивної комунікації; теорія і практика феномену корпоративної культури</p> <p>Підготовка презентації з проблем комунікативного тренінгу з урахуванням МАК технологій</p> <p>Зробити лінгвориторичний аналіз тексту найкращих риторичних практик із проблем змістового модулю</p>	<p>За кожен правильну відповідь студент отримує 2 бали</p> <p>3 бали отримує студент, який самостійно, у повному обсязі виконав завдання, виявив творчий підхід до його виконання та представлення; під час презентації виявив навички взаємодії з аудиторією, запропонував власні завдання або питання для групового обговорення.</p>

Закінчення таблиці 2.2.1

1	2	3	4
	практик опонентів (за вибором)	за технологією комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту (за А. Курінною)	<p>2 бали отримує студент, який виконав завдання не в повному обсязі, стереотипно, але принципово правильно; під час презентації виявив певну активність, запропонував завдання або питання для групового обговорення.</p> <p>1 бал отримує студент, який виконав завдання номінально, без творчого підходу.</p> <p>0 балів отримує студент, який не виконав завдання. У таких випадках студенту надається можливість повторного виконання та презентації завдання, але не пізніше наступного практичного заняття</p>

Організація експериментальної роботи з учителями-практиками початкової школи Запорізького багатoproфільного ліцею №99 проходила з урахуванням інноваційної діяльності педагогів та її науково-методичного супроводу, що включав в себе п'ять етапів: діагностико-аналітичний, діяльнісно-організаційний, креативно-пошуковий, функціонально-стабілізуючий, стратегічно-розвивальний.

Такий супровід передбачав різні форми методичної роботи, серед яких були як традиційні, так і нетрадиційні, через які можна впливати на рівень професійної комунікації та професійної майстерності вчителів.

Орієнтація вимог до рівня мовленнєвої підготовки учнів 1-4 класів на підставі компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходу припускає іншу структуру змісту й організації освітнього процесу, зокрема професійної компетентності вчителя щодо формування культури мовлення і мислення учнів.

Як головне поняття відновлення та модернізації освітнього процесу розглядають термін «професійна компетентність учителя, класного керівника».

З точки зору розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя та формування культури мислення учнів можна стверджувати, що педагог повинен по-новому розуміти свою професійну діяльність (рис. 2.2.1).

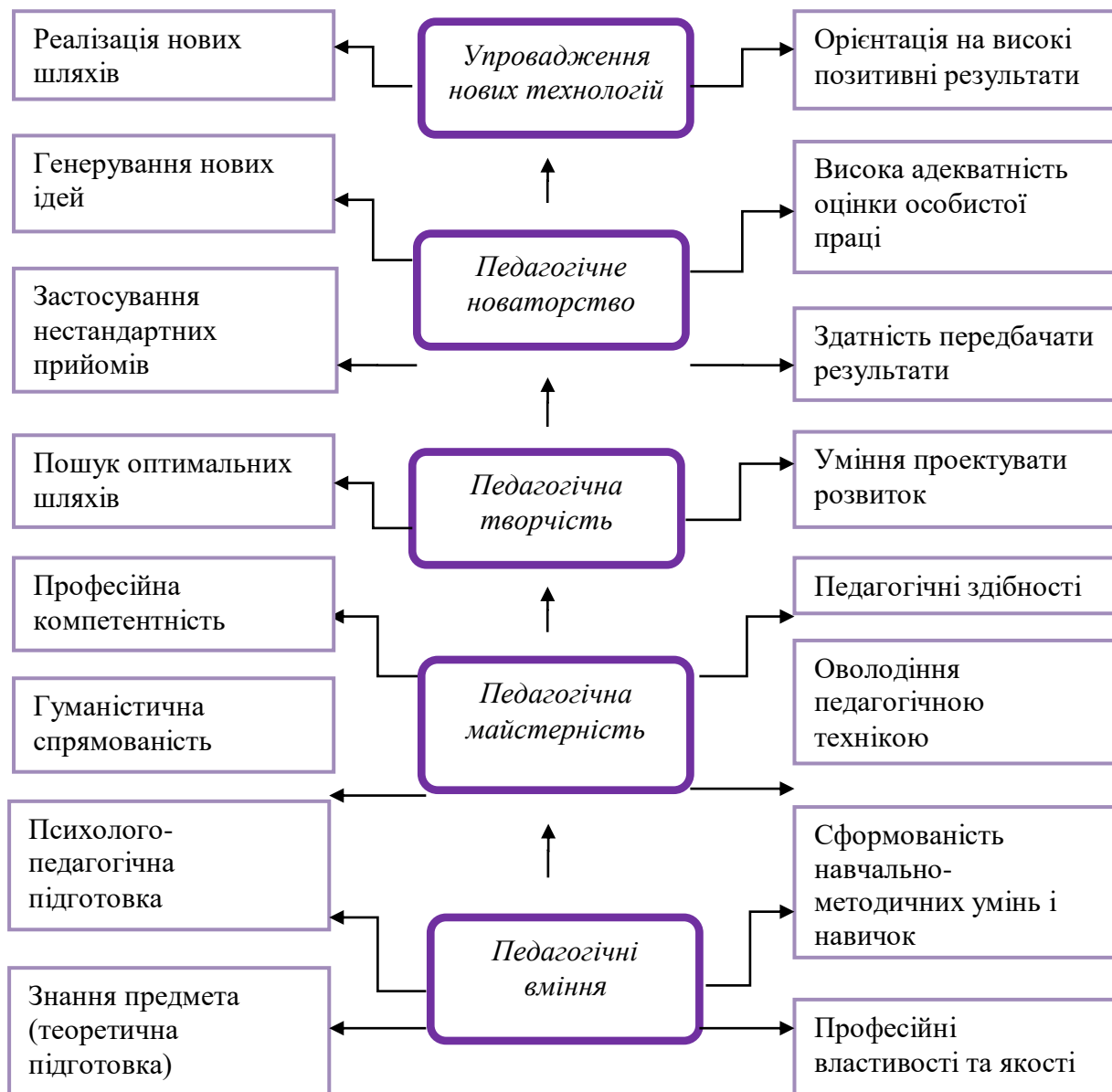


Рисунок 2.2.1. Схема розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності вчителів ліцею №99

Рівень професійної майстерності педагога в процесі професійного становлення забезпечує формування індивідуального стилю педагогічної діяльності, який, з одного боку, є сукупністю особистісних характеристик

учителя-початківця, класного керівника, а з іншого – своєю композицією педагогічних поглядів, цільових установок, особливої технології праці й неповторної манери спілкування, його індивідуального стилю професійного мовлення.

З метою підвищення рівня професійної комунікації педагогів експериментальною програмою розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителів початкової школи було розроблено спецкурс «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» (Додаток В) та комунікативний тренінг «Шляхи взаємодії педагогів з батьківською спільнотою» (Додаток Б) в контексті науково-методичної роботи закладу, яка передбачала:

- організацію школи педагогічної майстерності;
- організацію коуч-сесій с проблеми дослідження;
- проведення тематичної педагогічної ради щодо професійної комунікації;
- проведення психолого-педагогічного семінару щодо роботи з Портфоліо класного керівника ліцею №99 (Додаток А);
- залучення вчителів до форм науково-дослідницької роботи з досліджуваної проблеми.

Таким чином, теоретично обґрунтована експериментальна програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителів початкової школи була впроваджена в освітній процес як закладу вищої освіти (ОПП 013 Початкова освіта бакалаврського рівня Запорізького національного університету), так і закладу загальної середньої освіти (Запорізького багатопрофільного ліцею №99, довідка про акт упровадження матеріалів кваліфікаційної роботи додається).

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

З метою перевірки ефективності експериментальної програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителів початкової школи та етапів її реалізації проводився контрольний етап експерименту, а саме:

– якісне й кількісне вимірювання критеріїв сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку індивідуального стилю професійного мовлення у педагогічній діяльності та виявлення динаміки змін, що відбулися внаслідок експериментально-дослідної роботи;

– аналіз отриманих результатів і виявлення можливих причин недостатнього розвитку досліджуваної готовності;

– формулювання загальних висновків з реалізації розробленої програми.

Розглянемо отримані дані й проаналізуємо їх. Вимірювання здійснено за тими ж критеріями й показниками, що й на констатувальному етапі, з використанням тих самих методів дослідження (анкетування, тестування, спостереження, бесіда, контрольні роботи, опитування, комунікативні тренінги тощо).

Аналіз результатів експериментальної частини проводився з урахуванням результатів констатувального етапу. Після проведення формувального етапу експерименту здійснювалась діагностика змін за таким самим алгоритмом, що було використано в констатувальному етапі дослідженні. Для порівняння емпіричних властивостей знову було проведено узагальнення результатів за кожним критерієм і перевірено статистичну вірогідність результатів дослідження за формулою визначення t-критерію (Стьюдента).

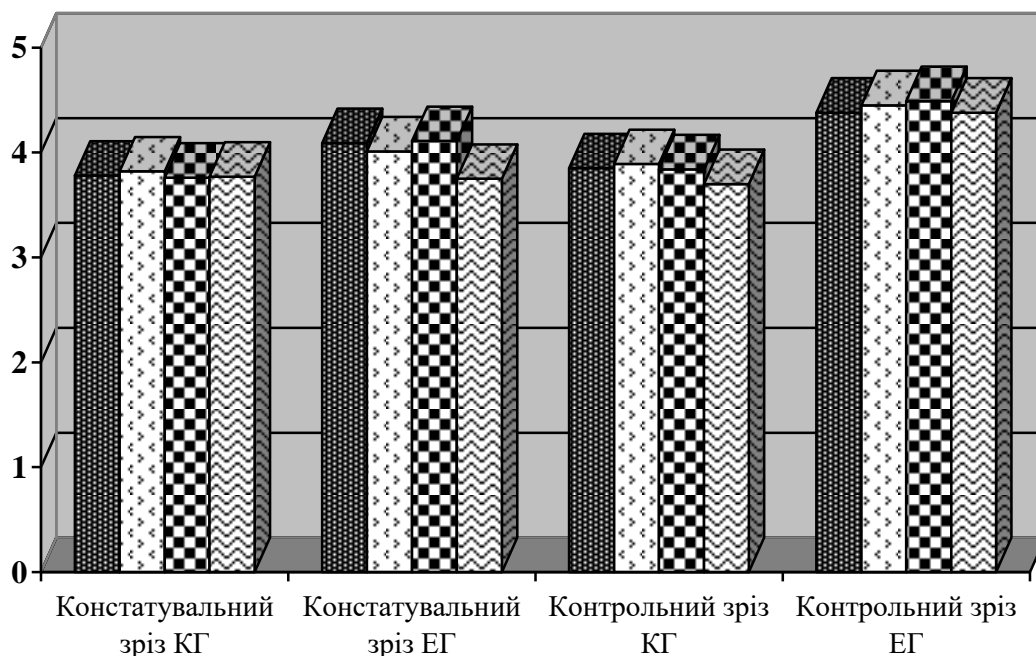
Ці обчислювання довели, що між учасниками експериментальної та контрольної груп існує достовірна різниця на рівні залишку ймовірності 1% (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Картка діагностики рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Параметри оцінювання	Констатувальний зріз		Контрольний зріз	
	КГ середній бал	ЕГ середній бал	КГ середній бал	ЕГ середній бал
Вимоги до якостей мовлення вчителя та вмінь, що забезпечують його ефективну мовленнєву поведінку	3.78	4.09	3.85	4.38
Виявлення респондентами індивідуального стилю професійного мовлення	3.82	4.01	3.89	4.45
Самооцінювання респондентами комунікативних якостей індивідуального мовлення вчителя	3.76	4.11	3.84	4.49
Самооцінювання респондентами індивідуальних мовленнєвих особливостей	3.77	3.75	3.70	4.38
Критерій Стьюдента	1.480		6.381	
		3.159		3.159
Критерій Стьюдента табличний	3,05 при $P \leq 0.01$			

Показники рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення (констатувальний і контрольний етапи експерименту) проілюстровано на рисунку 2.5.



- Вимоги до якостей мовлення вчителя та вмій, що забезпечують його ефективну мовленнєву поведінку
- ▣ Виявлення респондентами індивідуального стилю професійного мовлення
- ▣ Самооцінювання респондентами комунікативних якостей індивідуального мовлення вчителя
- ▣ Самооцінювання респондентами індивідуальних мовленнєвих особливостей

Рисунок 2.1. Показники рівнів готовності майбутніх учителів-початківців та учителів-експериментаторів ЗЗСО до розвитку індивідуального стилю їх професійного мовлення (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Проведений аналіз доводить, що позитивна динаміка всіх визначених критеріїв в експериментальних групах досягнута завдяки впровадженню експериментальної програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителів початкової школи у педагогічній діяльності та забезпеченню педагогічних умов її реалізації.

Згідно з отриманими даними у КГ відбулося незначне збільшення частки здобувачів вищої освіти з високим і початковим рівнями та зниження з достатнім. В експериментальних групах значно збільшилась кількість студентів та вчителів-початківців із високим і достатнім рівнем досліджуваної готовності до розвитку індивідуального стилю професійного мовлення та суттєво зменшилася з початковим.

Результати обчислень підтвердили висновок про те, що різниця в експериментальних даних у контрольній та експериментальній групах зумовлена експериментальним фактором і дає право стверджувати про ефективність розробленої експериментальної програми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителів початкової школи у педагогічній діяльності, етапів та педагогічних умов її успішної реалізації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення наукової проблеми розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи. Одержані результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети й надають підстави сформулювати такі висновки.

Апробація результатів дослідження проводилася на базі Запорізького національного університету в межах освітньо-професійної програми 013 «Початкова освіта» та Запорізького багатoproфільного ліцею №99 Запорізької міської ради Запорізької області.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з обраної проблеми в системі сучасних риторичних теорій та практик і *визначено*, що у науково-педагогічній літературі індивідуальний стиль професійного мовлення пов'язують із безперервною лінгвориторичною освітою в межах закладів вищої школи і загальної середньої та риторичного ідеалу як її вихідної умови. У його центрі індивідуальність вчителя, який розкриває та вдосконалює свої творчі риторичні здібності у сфері професійного спілкування.

З'ясовано зміст і концепти понятійних конструкцій, що становлять категоріальний апарат дослідження: «індивідуальний стиль», «професійна комунікація», «професійне мовлення вчителя початкових класів», «індивідуальний стиль професійного мовлення», «педагогічна риторика», «риторичний ідеал», «педагог-оратор», «програма розвитку».

Доведено, що розвиток індивідуального стилю мовлення вчителя-початківця уможлиблюється на базі підвищення його мовленнєвої культури (монологічне та діалогічне мовлення) комплексно, виходячи з положень різних сфер наукового знання: професійної комунікації, педагогічної ергономіки, неориторики, лінгвориторики, лінгвосинергетики, вікової психології, соціології, психолінгвістики, текстології, етики, естетики тощо.

Правильно організоване практико орієнтоване навчання комунікативно-мовленнєвим умінням у межах дисциплін соціогуманітарного спрямування, необхідних для розвитку індивідуального стилю професійного мовлення, повинна враховувати підходи, що склалися в історії риторики, до виховання риторичної особистості вчителя початкової школи, до розвитку його індивідуальності та індивідуального стилю мовлення.

Досліджуючи *ефективність педагогічних умов* процесу розвитку індивідуального стилю професійного мовлення майбутніх учителів початкової школи та вчителів практиків, треба враховувати, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування емоційного інтелекту та комунікативної компетенції, як умови розвитку риторичного портрету здобувача за нових стандартів освіти.

Під час педагогічного експерименту *визначено*, що сутність індивідуального стилю мовлення вчителя початкових класів полягає в індивідуальній реалізації риторичних прийомів педагогічного впливу (взаємодії), що виявляється у виборі та поєднанні мовленнєвих засобів їхнього вираження. У свою чергу, виявлені мовленнєві засоби та прийоми прояву індивідуального стилю мовлення вчителя в текстах різної жанрової організації були використані при розробці програми експериментального навчання, концептуальними засадами якої є дослідження в галузі культурології, нео- і лінгвориторики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, психолінгвістики, психології індивідуальності, педагогіки та методики розвитку мовлення.

Розроблена й теоретично обґрунтована в ході експериментальної роботи програма розвитку індивідуального стилю професійного мовлення вчителя початкової школи у закладах вищої та загальної середньої освіти *визнана* доцільною та ефективною, що підтверджують проведені математичні обчислення.

Це дає підстави вважати виконаними завдання дослідження й досягнутою його мету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова : Підручник. Київ : Центр навч. л-ри. 2004. 471 с.
2. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Риторика: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. Львів : Світ, 2001. 240 с.
3. Андрущенко В. П. Вчитель XXI століття: нова стратегія національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Вища освіта*. 2016. № 4. С. 5–14.
4. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за заг. ред. О. Сербінської : навч. посібн. 3-тє вид., доп. і переробл. Львів : Априорі, 2019. 304 с.
5. Бех І. Особистісні цінності. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 625 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
7. Ващенко Л., Єфімов О. Тлумачний словник – мінімум української мови. Київ : Довіра, 2001. 321 с.
8. Волкова Н. П., Полтораєк В. А. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і Психологія. Педагогічні науки*. 2014. № 2 (8). С. 31–36.
9. Голуб Н. Б. *Етапи формування риторичного ідеалу*. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. №41. 2008.рр. 21–27.
10. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.

11. Гнезділова К.М. Корпоративна культура викладача вищої школи : навч.-метод. посібник / К.М. Гнезділова Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 124 с.
12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
13. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків : Основа, 1998. 300 с.
14. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті. Київ : Шк. світ, 2007. 120 с.
15. Ден Роум. Говори та показуй. Мистецтво створювати надзвичайні презентації. Київ : Віват, 2017. 272 с.
16. Диба М. Продуктивне навчання і його роль у підготовці фахівців. *Вища школа*. 2011. № 12. С. 60–65.
17. Дудик П.С. Стилїстика української мови : навч.-метод. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.
18. Залюбінська О.Б. Педагогічні засади формування риторичної культури особистості. Режим доступу: <http://www.referat.allserver.ru/?i=4139736>. (дата звернення: 21.03.2023).
19. Капська А.Й. Основні тенденції розвитку майстерності слова вчителя. Київ : КДПШ, 1988. 105 с.
20. Корніяка О. Чинники професійного самоздійснення викладачів вищої школи. Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень: монографія / О.М. Кокун, В.В. Клименко, О.М. Корніяка; за ред. О.М. Кокуна. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 298 с.
21. Корніяка Е.Н. Речевое развитие учащихся с различной сформированностью речевой культуры. Педагогика и психология. Научно-теоретический журнал АПН Украины. 2000. №4(29). С. 15–20.

22. Концепція нової української школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 12.08.2023).

23. Крамаренко А. М. Підготовка вчителя нової формації для початкової школи в умовах сталого розвитку суспільства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. А. Ситченка. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. № 3 (54), вересень. С. 187–191.

24. Кремень В. Освіта як найважливіша умова розвитку людського капіталу. *Філософія педагогічної майстерності* : зб. наук пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України ; Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського / ред. кол.: Н. Ничкало (голова). Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. С. 6–13.

25. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-ге вид. Київ : Знання, 2011. 520 с.

26. Курінна А.Ф. Формування комунікативних умінь і навичок учнів гуманітарних ліцеїв на уроках риторики: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2005. с. 20.

27. Курінна А.Ф., Фролов Д.О. Формування екологічної свідомості успішної особистості як складова частина сучасної освіти та виховання. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 3–4 (26-27). С. 253–267.

28. Курінна А. Ф., Мороко Л.В. Лінгвосинергетичний аспект сучасної мовної освіти (до проблеми розвитку мовленєвотворчої особистості). *Школа особистісного зростання: від творчого розвитку до особистісної реалізації. Авторська модель Ольги Солдатенко*: науково-методичний посібник / Автор-упорядник О.В. Солдатенко / за загальною редакцією Кириленко С. В., Кіян О. І. Київ-Запоріжжя-Чернівці : «Букрек». 2020. С. 95–99.

29. Курінна А.Ф. Новий вимір педагогічної взаємодії з батьківською спільнотою. Тренінгова студія «Експромт». *Школа особистісного зростання: від творчого розвитку до особистісної реалізації. Авторська модель Ольги*

Солдатенко: науково-методичний посібник / Автор-упорядник О. В. Солдатенко; за фаховою редакцією С. В. Кириленко, О. І. Кіян, І. Н. Євтушенко. Київ – Запоріжжя – Чернівці : «Букрек», 2020. С. 99–105, іл. (Серія «Авторська школа в Україні»).

30. Курінна А.Ф., Меньяло В.І. Розвиток риторичного потенціалу здобувачів вищої освіти: лінгвосинергетичний вимір. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 1. № 80. С. 210–217.

31. Лавренова М.В. Роль вчителя як чинника у формуванні мовленнєвої культури в молодших школярів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / За ред. проф. К.Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 171–173.

32. Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.

33. Мороз-Рекотова Л. В. Вихователь XXI сторіччя: формування професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. 256 с.

34. Мороко Л.В. Технологія портфоліо як засіб розвитку життєвокомпетентної особистості ліцеїстів. Виховний простір як вихідна умова розвитку життєвокомпетентної особистості. Науково-методичний посібник. Запоріжжя : СТАТУС, 2017. С. 232–245.

35. Ницета В.А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / За ред. проф. К.Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 58–70.

36. Нищета В.А. Інноваційний аспект риторизації шкільної мовної освіти. *Розвиток науки педагогіки та психології в сучасних умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 28-29 жовтня 2011 року)*. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2011. С. 80–81.
37. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
38. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за заг. ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
39. Пентиліюк М., Гайдаєнкок І. Функційно-стилістичний аспект у навчанні морфології в загальноосвітній школі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 42. 2019. С. 110–118.
40. Пентиліюк М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / За ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 8–19.
41. Полякова І. В. Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2015. 267 с.
42. Прокопчук Л.В. Риторика. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 206 с
43. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 15.08.2023).

44. Про освіту : Закон України від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення 25.08.2023).

45. Прудченко І. Індивідуальний сенс педагогічної освіти. *Вища освіта України*. 2013. № 1. С. 17–22.

46. Риторика : навч.-метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 344 с.

47. Романовський О.Г., Шаполова В.В., Квасник О.В., Гура Т.В. Психологія тимбілдингу: навчальний посібник / Романовський О.Г., Шаполова В.В., Квасник О.В., Гура Т.В. ; за заг. ред. Романовського О.Г., Калашникової С.В. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 92 с.

48. Савчин М. В. Здатності особистості : монографія. Київ : Академвидав, 2016. 288 с.

49. Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник для студентів серед, і вищ. навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.

50. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.

51. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови : монографія. Львів : Апріорі, 2020. 280 с.

52. Середа І.В. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навчально-методичний посібник / І.В. Середа. Миколаїв : Іліон, 2020. 184 с.

53. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

54. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури: монографія. Київ: Едельвейс, 2014. 404 с.

55. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальність 013 «Початкова освіта». Київ, 2021. 22 с.

56. Сущенко Л. О. Педагогічні інновації: від стратегії до реалізації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2015. № 2 (10). С. 302–307.
57. Троцько А. В. Педагогічне спілкування: учитель-учень (історичний аспект) : навч. посіб. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2005. 208 с.
58. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 1999. 443 с.
59. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
60. Янко Н.О., Паршукова М.В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до ознайомлення учнів із елементами ділового мовлення (лінгвостилістичний аспект). *«Молодий вчений»*. Педагогічні науки. № 5 (81). травень, 2020. С. 426–431.
61. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Key competences for lifelong learning. Publications Office. 2019, URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/569540>. (дата звернення: 22.06.2023).
62. Ippolitova N. Sterhova N. Analysis of the notion “pedagogical conditions” : essence and classification. *General and Professional Education*. 2012, NR 1. P. 8–14.
63. Koicheva T.I., Kniazheva I.A. Tekhnolohiia vykorystannia dydaktychnykh bahatovymirnykh instrumentiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh vykladachiv. *Science and Education*, 2017, Issue 12. P. 190–197.
64. Kurinna A., Iliichuk L., Mamicheva O., Nesterenko T., Romanova I., & Pinchuk Y. Formation of Rhetorical Competence in University Applicants as a Necessary Factor for Successful Professional Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14(4). С. 230–242.
65. Nesprava M., Zarishniak I., Koropetska O., Kurinna A., Syvash S., Sushchenko L. Formation of Communicative Competencies of Applicants for Higher Education in the Context of Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. № 15(1). С. 247–260.

66. Nesprava M., Zarishniak I., Koropetska O., Kurinna A., Syvash S., Sushchenko L. Formation of Communicative Competencies of Applicants for Higher Education in the Context of Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. № 15(1). C. 247–260.

67. Sushchenko L., Lysohor L., Pavlyk O., Shvets O., Kulesha-Liubinets M., & Pavlenko V. Neuropsychological Support of Education and Creative Activity of Primary School Age Children with Special Educational Needs. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 2021. P. 105–126.

68. Steinberg V., Manko N., Vakhidova L., Fatkhulova D. Visual Didactic Regulations as Tools for Educational Activities: Development and Applied Aspects. *Education and Science*. 2021. T. 23, No. 6. pp. 126–152. DOI: 10.17853/1994-5639-2021-6.

69. Tkachenko T., Prokopchuk V., Kurinna A., Strikhar O., Bilozerska S. Artistry as a Factor of the Professionalism of the Future Teacher. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. T. 14. № 4 Sup.1. C. 112–127.

70. Touloumakos A. Expanded Yet Restricted: A Mini Review of the Soft Skills Literature. *Frontiers in Psychology*. 2020. V. 11. Pp. 1-6. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02207>. (дата звернення: 12.07.2023).

71. Frolov D., Kurinaya A. Popular science literature as a means of development of universal competences of modern enlightenment: interdisciplinary aspect. *Project approach in the didactic process of universities – international dimension*. 2020. T. Part 2. C. 41–51.

72. Zhang A. Peer assessment of soft skills and hard skills. *J. Inf. Technol.* 2012. Educ. 11 (1) pp. 155–168.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Портфоліо вчителів Запорізького багатoproфільного ліцею № 99
(фрагменти) [35, с. 237–244]**

Таблиця А.1

Педагогічне спілкування

Особливості спілкування	Самооцінка	Оцінка колег	Оцінка психолога	Оцінка батьків
Куратор передбачає вирішення комунікативних завдань у роботі з учнями	Д	Д	Д	Д
Для куратора учень не засіб, а джерело спілкування	С	С	С	С
Куратор вміє виконувати різноманітні ролі	С	Д	С	Д
Куратор може зрозуміти і прийняти точку зору учня	Д	Д	Д	Д
Для куратора важливий демократичний стиль спілкування	Д	Д	Д	Д

Таблиця А.2

Діагностика рівня професійно-орієнтованих умінь і навичок учителя

Питання для самооцінки	Не володію	Володію посередньо	Володію	Володію добре
Блок знань				
1. Знання нормативно-правових актів, що регламентують функціонування освітньої системи				
2. Психолого-педагогічні знання				
1. Загальна психологія (розуміння структури психічної діяльності людини)			+	
2. Вікова психологія (закономірності психічного розвитку людини на різних етапах життя)			+	
3. Педагогічна психологія: закономірності процесу формування особистості в онтогенезі; - психологія виховання; - психологія педагогічної діяльності			+	
4. Педагогіка			+	

Продовження таблиці А.2

5. Теорія та методика виховної роботи: - цілі, зміст, методи, форми виховання підростаючого покоління; - знання сучасних виховних технологій, нетрадиційних форм роботи			+	
3. Загальні знання				
1. Історія України			+	
2. Основи культурології			+	
3. Основи філософії				+
4. Основи політології				+
5. Основи соціології				+
6. Правові знання				+
7. Соціально-економічні знання				+
8. Основи комп'ютерної грамотності				+
9. Основи освітнього менеджменту			+	
4. Науково-методичні знання				
1. Знання про наявність та зміст перспективного педагогічного досвіду в районі (місті, області)			+	
2. Знання сучасних досягнень в галузі педагогіки й психології				+
3. Знання технологій впровадження ППД і досягнень науки в практику		+		
Блок умінь				
1. Гностичні вміння				
1. Працювати з різними джерелами інформації				+
1. Отримувати необхідну інформацію, обробляти, систематизувати, узагальнювати і використовувати її на практиці			+	
2. Користуватися новими інформаційними технологіями			+	
2. Діагностико-проекційні та аналітичні вміння				
1. Використовувати педагогічні та психологічні методи дослідження особистості школяра і проектування його розвитку			+	
2. Використовувати педагогічні та психологічні методи дослідження класного колективу і проектування його розвитку			+	
3. Вивчати соціальне оточення школяра й передбачати його вплив на формування особистості дитини			+	
4. Виявляти проблеми учнів (уявлення дітей про себе як особистості, визначення особистих проблем і інтересів)			+	

Продовження таблиці А.2

5. Проводити моніторинг зовнішніх проявів внутрішнього стану, поведінки учнів			+	
6. Аналізувати рівень особистісного зростання учнів			+	
7. Аналізувати рівень розвитку класу			+	
3. Рефлексивно-регулятивні вміння				
1. Визначати стан фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку класу				+
2. Зіставляти власні особистісні характеристики з реальними особистісними характеристиками учнів та всього класу				+
3. Об'єктивно оцінювати рівень теоретичної готовності до взаємодії з конкретними учнями або групою учнів			+	
4. Визначати напрями самоосвіти і самовиховання			+	
5. Регулювати власну діяльність			+	
6. Аналізувати рівень особистісного зростання			+	
4. Конструктивні уміння				
1. Визначити цілі, завдання, напрями, зміст, методи і форми індивідуальної роботи			+	
2. Визначити цілі, завдання, напрями, зміст, методи і форми групової роботи		+		
3. Планувати виховну діяльність на основі 4-х взаємодіючих рівнів інформації: - уявлення учнів про себе як особистості; - реальний стан фізичного, соціального і духовного рівня розвитку учнів; - характер соціального оточення школярів; - власні особистісні характеристики			+	
4. Розробляти технологію розв'язання педагогічних завдань		+		
5. Організаторські уміння				
1. Викликати інтерес учнів до різних видів діяльності			+	
2. Використовувати виховні можливості школи й соціуму			+	

Продовження таблиці А.2

3. Використовувати різноманітні форми і методи життєдіяльності класної групи			+	
4. Координувати діяльність учасників навчально-виховного процесу			+	
5. Організувати процес педагогічної підготовки дитини			+	
6. Комунікативні уміння				
1. Сприймати і розуміти учнів			+	
2. Виявляти здатність до емпатії, відкритості			+	
3. Обмінюватися інформацією			+	
4. Організувати спілкування		+		
5. Вирішувати конфліктні ситуації			+	

Таблиця А.3

Зведена таблиця оцінювання знань, умінь і навичок куратора

Критерії	Самооцінка	Оцінка адміністрації	Оцінка експертної групи	Загальна оцінка
1. Знання нормативно-правових актів, що регламентують функціонування освітньої системи	Д	Д	Д	Д
2. Психолого-педагогічні знання	З	З	З	З
3. Загальні знання	Д	Д	Д	Д
4. Науково-методичні знання	Д	Д	Д	Д
5. Гностичні уміння	С	С	С	С
6. Діагностико-проекційні й аналітичні уміння				
7. Рефлексивно-регулятивні уміння	С	С	С	С
8. Конструктивні уміння	С	С	С	С
9. Організаторські уміння	С	С	С	С
10. Комунікативні уміння	Д	Д	Д	Д
Загальна сумарна оцінка				

Умовні позначення:

- Д – достатній рівень
- С – середній рівень
- З – задовільний рівень
- Н – низький рівень

Додаток Б

Навчально-тематичний план тренінгу «Шляхи взаємодії педагогів з батьківською спільнотою» [29]

Зміст навчальних модулів

Модуль 1. Сутнісні характеристики професійної взаємодії педагогів з батьками (3 г.)

Мета модулю: мотивація учасників тренінгу до розвитку професійної комунікації педагогічного колективу з батьківською громадськістю.

Тема 1.1. Складові професійної комунікації педагогічного колективу з батьківською громадськістю (1 г.)

Зміст навчання

Розвиток партнерської взаємодії педагогічного колективу з батьками через опанування ними складових професійної комунікації: загальний комунікативний стиль, адресність комунікативних дій, інформативність комунікативної взаємодії, володіння основними видами комунікативної діяльності, методичність, використання можливостей зворотного зв'язку для корекції процесу комунікації.

Тема 1.2. Форми і методи роботи щодо взаємодії закладу освіти з батьками (1 г.)

Зміст навчання

Форми взаємодії освітньої установи з сім'єю: індивідуальні (бесіда з батьками, консультації з окремих питань, відвідування сім'ї вихованця, бесіда з батьками по телефону, використання електронної пошти (де є така можливість), листування з батьками); колективні (батьківські збори, день відкритих дверей,

конференція) і групові (тренінг, батьківський комітет, батьківський клуб).

Тема 1.3. Особливості організації спілкування педагогів з батьками засобами ІКТ (1 г.)

Зміст навчання

Засоби ІКТ та віртуальні збори батьків. Використання списків розсилки і телеконференцій; проведення масових заходів і масового інформування батьків без їх очних зборів і візитів в школу. Наявність у закладах освіти власного сайту в мережі Інтернет – можливість оперативного отримання інформації про життя дитячого колективу, розклад зайняття, про шкільні та позашкільні заходи.

Модуль 2. Шляхи продуктивної комунікації з батьківською громадськістю педагогів (3 г.)

Мета модулю: оволодіти методиками розвитку продуктивної комунікації з батьківською спільнотою.

Тема 2.1. Батьківські збори як засіб підвищення педагогічної та комунікативної культури батьків (1 г.)

Зміст навчання. Основні елементи підготовки зборів: вибір теми зборів і форми його проведення; визначення цілей батьківських зборів; вивчення класним керівником і іншими організаторами зборів науково-методичної літератури з даної проблеми; проведення мікродослідження в співтоваристві дітей і батьків; визначення виду і етапів батьківських зборів, способів і прийомів роботи його учасників; запрошення батьків і інших учасників зборів; розробка рішення зборів, його рекомендацій, пам'яток батькам; устаткування і оформлення місця проведення батьківських зборів. Робота над педагогічної культури батьків під час підготовки та проведення зборів.

Тема 2.2. Шляхи подолання психологічних бар'єрів до продуктивної комунікації з батьківською спільнотою (1 г.)

Зміст навчання. Типи психологічних бар'єрів до продуктивної комунікації з батьківською спільнотою, способи їх подолання. Вправи на розвиток впевненості в собі («Скульптура», «Дзеркало», «Я впевнений у тобі», «Професійне майбутнє»). Творчі вправи «Шість капелюхів» (знайомство з методикою Е.де Боне), «Колаж».

Тема 2.3. Прийоми самопізнання, самоаналізу та самооцінки в діадному спілкуванні: «учень-батьки», «батьки-педагоги», «батьки-адміністрація» (1 г.)

Зміст навчання. Тренінгові вправи: самопізнання, взаємне сприйняття, використання методики «Вікно Джохарі». Робота в малих групах: розробка критеріїв, показників розвитку професійної комунікації за рівнями (початковий, інтуїтивно-адаптивний, креативний).

Модуль 3. Контрольно-діагностичний (2 г.)

Мета модулю: підведення підсумків тренінгу.

Тема 3.1. Моделювання алгоритму створення ефективної взаємодії між педагогами та батьками (картки-алгоритму)

Зміст підсумкового контролю. Презентація картки-алгоритму створення ефективної взаємодії між педагогами та батьківською спільнотою (робота в групах, за ролями).

Очікувані навчальні результати тренінгу

Учасник тренінгу повинен:

а) знати:

- способи розвитку професійної комунікації між педагогами та батьками;
- види і стилі професійної комунікації;

- прийоми самопізнання, самоаналізу, самооцінки учасників комунікації.
- як організувати роботу в групах щодо презентації карток створення ефективної взаємодії між педагогами та батьківською громадою;
- як можна оцінювати представлені картки-алгоритми за «методом позитивної критики» (за ролями).

б) уміти:

- використовувати методики розвитку професійної комунікації між педагогами та батьками у власній життєдіяльності;
- здійснювати самоаналіз рівня розвитку взаємодії педагогічного колективу закладу освіти з батьківською спільнотою усвідомлено використовувати отримані знання;
- презентувати представлені картки-алгоритми;
- передбачати можливі ризики реалізації моделей та способи їх мінімізації.

в) мати установки до:

- позитивного сприйняття змін в соціальному та освітньому просторі;
- розвитку готовності до інноваційної моделі спілкування між педагогами та батьками.
- вдосконалення методів створення картки-алгоритму ефективної взаємодії між педагогами та батьківською громадою.

Умови отримання сертифіката. Учасник тренінгу отримує сертифікат при умові успішного захисту картки-алгоритму ефективної взаємодії між педагогами та батьківською громадою.

Критерії оцінювання: актуальність та новизна теми картки-алгоритму, грамотність формулювання проблеми, мети, завдань, відповідність структурі, умови реалізації алгоритму; можливі ризики реалізації карток та способи їх мінімізації (максимально 60 балів).

Додаток В

Програма спецкурсу «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» (фрагмент)

1. Основи мовленнєвої комунікації. Психолінгвістичні аспекти словоцентричної комунікації

Розвиток сучасного комунікативного простору. Історичний досвід навчання засобам мовленнєвої комунікації. Психолінгвістичний вимір словоцентричної комунікації. Основні типи комунікабельності людей. Характеристики психологічного еґо- стану (батьків, дорослого, дитини).

2. Засоби мовного коду в словоцентричній комунікації

Прямі способи словоцентричного мовленнєвого впливу. Непрямі способи словоцентричного мовленнєвого впливу. Логіка і паралогіка. Фігуративна практика. Фігури. Тропи: метафора, метонімія, іронія та ін. Мовленнєвий закон. Комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність. Техніка мовлення.

Алхімія та магія живого слова. Формування позитивного іміджу педагога. Образ (імідж) і особистість викладача. Словоцентрична професіограма педагога. Харизма вчителя. Національні особливості педагогічного спілкування на рівні слововживання. Лінгво-комунікативний потенціал особистості викладача. Експертиза лінгво-комунікативної діяльності педагога.

3. Мистецтво переконувати. Секрети продуктивного спілкування

Сутність полеміки та її різновиди. Спільне та відмінне у різновидах полеміки, дискусії, диспуту, суперечки. Мистецтво полеміки. Етика та етикет полеміста. Риси полемічного стилю. Культура полеміки. Полемічні прийоми на рівні слововживання. Методи маніпулювання, шляхи їх визначення і подолання. Заборонені прийоми в полеміці на рівні слововживання.

Технології налагоджування контакту на докомунікативній, комунікативній і посткомунікативній фазах комунікації. Аналіз якості та

ефективності продукту лінгво-риторичної діяльності. Лінгво-риторична карта викладача. Самоаналіз (рефлексія) і коригування продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, мистецтво критики й аналізу інших. Планування й прогнозування лінгво-риторичної діяльності викладача.

Висновки:

- на сучасному етапі розвитку гуманітарної освіти школярів комунікативна особистість (людина здатна до мовленнєвої дії) стає об'єктом розгляду різних галузей антропоцентричного мовознавства: прагмалінгвістики, соціолінгвістики, онтолінгвістики, етнолінгвістики тощо;

- різногалузевий підхід до навчання мови та мовлення визначається як основними функціями самої мови – слугувати найважливішим засобом спілкування й пізнання, так і замовленням самого суспільства – сформувати різнобічно розвинену й соціально активну особистість, здатну відстоювати свої політичні погляди, доводити, точно й аргументовано висловлювати свої думки влучним, зваженим словом;

- освіта виступає в процесі формування комунікативної особистості учня й вчителя як одна з найважливіших галузей комунікативної практики;

- розуміння педагогічного процесу як завжди комунікативної взаємодії між дорослим і дитиною, вихователем і вихованцем, учителем й учнем, загострили інтерес до психолінгвістичного та психолого-педагогічного феномену слова;

- словоцентричний підхід до переорієнтації накопиченого досвіду мовленнєво-мисленнєвої діяльності викладача припускає появу спецкурсу, який спонукатиме до підвищення психолінгвістичної компетентності педагогів та стійкої потреби в саморозвитку лексико-комунікативного потенціалу особистості викладача.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Рушак Катерина Олександрівна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 013 «Початкова освіта», Освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти katyarushak86@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Розвиток індивідуального стилю професійного мовлення учителя початкової школи» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ (Рушак К.О.)

_____ (Доброскок С.О.)